

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ČESKO-NĚMECKÝCH AREÁLOVÝCH STUDIÍ A GERMANISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

SVOBODNÁ STRANA RAKOUSKA A VOLBY DO NÁRODNÍ RADY
V ROCE 1999

Vedoucí práce: PhDr. Miroslav Šepták, Ph.D.
Autor práce: Jakub Hotový
Studijní obor: Česko-německá areálová studia
Ročník: 3.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 10. května 2019

.....

Jakub Hotový

Touto cestou bych rád poděkoval panu PhDr. Miroslavovi Šeptákovi, Ph.D. za trpělivost, cenné rady, připomínky a odborné vedení mé bakalářské práce. Dále bych chtěl poděkovat své rodině za vytrvalou podporu při mém studiu.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá vzestupem Svobodné strany Rakouska v devadesátých letech, jenž vyvrcholil v roce 1999, kdy strana ve volbách do Národní rady zaznamenala nejvyšší zisk ve své historii a utvořila vládní koalici s Rakouskou lidovou stranou. Cílem práce je zejména analyzovat faktory, které vedly až k zmíněnému úspěchu Svobodných. Úvodní kapitola obsahuje okolnosti vzniku strany, dále je stručně popsán vývoj strany až do roku 1986, kdy v čele strany stanul charismatický Jörg Haider. Právě ten stál se svojí populistickou rétorikou zcela nepochybně za nárůstem voličské podpory. Následující část je věnována proměně rakouské společnosti spojené s přistěhovaleckými vlnami, jež FPÖ napomohla mobilizovat masy voličů. Závěrečné dvě kapitoly se zaměřují na rozbor všech voleb konaných v roce 1999 – kromě zásadních parlamentních voleb se totiž konala také série voleb do zemských sněmů a volby do Evropského parlamentu.

Klíčová slova: Svobodná strana Rakouska; volby do Národní rady 1999; Jörg Haider; imigrace; rakouský politický systém

Abstract

Bachelor thesis deals with the rise of the Freedom Party of Austria during the 90' of twentieth century, which reached its fever pitch in the National council election 1999, when the party gained its best result in the history and formed a coalition with the Austrian People's Party. The primary aim of the thesis is to analyse the factors, which led to mentioned success of the FPÖ. The first chapter contains circumstances of party's origin; afterwards its development is briefly described until 1986, when charismatic Jörg Haider became the chairman of the party. Especially his populist rhetoric had a strong influence on voter support. The following part occupies with the society transformation in Austria connected with waves of immigration that helped the FPÖ to mobilize mass of voters. The last two chapters have its focus on analysis of the all elections taking place in 1999. Except the National council election went on also streak of provincial elections and the European parliament election.

Key Words: Freedom Party of Austria, the National council election 1999, Jörg Haider, immigration, political system in Austria

Obsah

Seznam použitých zkratk	6
Úvod	7
1. Vznik a vývoj strany do roku 1986	10
1.1 Společensko-historické pozadí	10
1.2 Stranický systém 1945	12
1.3 Obnova „třetího tábora“	14
1.4 Počátky FPÖ	15
1.5 Snaha o překonání politické izolace	16
1.6 Norbert Steger a zvýraznění liberální složky	18
2. Vliv Jörga Haidera na politiku FPÖ	20
2.1 Původ	20
2.2 Počátky politické kariéry	20
2.3 Innsbrucký stranický sjezd a zvolení předsedou FPÖ	24
2.4 Období předsednictva 1986-1999	27
2.5 Pravicový extremismus nebo populismus?	30
3. Proměna společnosti jako jeden z faktorů Haiderova úspěchu	33
3.1 FPÖ a proticizinecký postoj	35
3.2 Volksbegehren „Österreich zuerst“	36
4. „Supervolební“ rok 1999	40
4.1 Volby do Evropského parlamentu	40
4.2 Volby do zemského sněmu v Korutanech	41
4.3 Volby do zemského sněmu v Tyrolsku	43
4.4 Volby do zemského sněmu v Solnohradsku	45
4.5 Volby do zemského sněmu ve Vorarlbersku	47
5. Volby do Národní rady 1999	49
5.1 Volební kampaň FPÖ	50
5.2 Analýza volebního chování	55
5.3 Role médií při rozhodování voličů	57
5.4 Povolební situace	58
Závěr	61
Seznam tabulek	63
Seznam použité literatury a zdrojů	64

Seznam použitých zkratk

BZÖ – Bündnis Zukunft Österreich – Svaz pro budoucnost Rakouska

EU – Evropská unie

FPÖ – Freiheitliche Partei Österreichs – Svobodná strana Rakouska

JVP – Junge Volkspartei – Mladá lidová strana

KPÖ – Kommunistische Partei Österreichs – Komunistická strana Rakouska

NSDAP – Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – Národně socialistická německá dělnická strana

ORF – Österreichischer Rundfunk – Rakouský rozhlas

OSN – Organizace spojených národů

ÖVP – Österreichische Volkspartei – Rakouská lidová strana

RFJ – Ring Freiheitlicher Jugend – Kruh svobodné mládeže

SA – Sturmabteilung – Útočný oddíl

SDAP – Sozialdemokratische Arbeiterpartei – Sociálnědemokratická dělnická strana

SJÖ – Sozialistische Jugend Österreich – Socialistická mládež Rakouska

SPÖ – Sozialistische Partei Österreichs, od 1991 Sozialdemokratische Partei Österreichs – Socialistická strana Rakouska, Sociálně demokratická strana Rakouska

SS – Schutzstaffel – Ochraný oddíl

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

USA – United States of America – Spojené státy americké

VdU – Verband der Unabhängigen – Svaz nezávislých

Úvod

Když se Jörg Haider stal roku 1986 předsedou do té doby nepřiliš výrazné Svobodné strany Rakouska (*Freiheitliche Partei Österreichs*), svojí ostrou rétorikou směřovanou převážně na adresu neduhů tradičních politických stran si vybudoval si pověst obávaného politika. Přestože v názoru na něj převládaly rozporuplné reakce, jeho nekompromisní taktika slavila úspěch. Již v parlamentních volbách v roce 1986 se FPÖ s Haiderem v čele podařilo téměř zdvojnásobit voličskou podporu a od té doby Svobodní neklesli pod hranici 10 % odevzdaných hlasů. Haiderova strmá cesta vzhůru dosáhla svého vrcholu v roce 1999, kdy FPÖ ve volbách do Národní rady zaznamenala svůj nejvyšší zisk v historii a poprvé utvořila vládní koalici s lidovci.

Cílem mé bakalářské práce je zanalyzovat úlohu Jörga Haidera při vzestupu FPÖ v devadesátých letech se zaměřením na volby do Národní rady 1999. První kapitola bude věnována okolnostem vzniku strany. FPÖ se objevila v „politickém ringu“ v období po druhé světové válce, kdy se přetransformovala ze Svazu nezávislých, jehož členy byla nezanedbatelná část bývalých nacistů. Chronologicky budou zmíněni všichni předsedové FPÖ až do roku 1986 spolu s výsledky, kterých strana pod jejich vedením dosahovala.

Na první pohled je patrné, že Jörg Haider měl nezanedbatelný podíl na rapidním vzestupu strany. Jestli tomu tak skutečně bylo, se pokusím vysvětlit v následujících kapitolách. Druhá kapitola se bude zabývat osobou Jörga Haidera, po stručném životopisu bude nastíněna i jeho politická strategie, změna kursu strany a výsledky v prvních letech předsednictva.

Ve třetí kapitole budu věnovat pozornost rozsáhlé proměně rakouské společnosti ovlivněné občanskou válkou v Jugoslávii a probíhajícími mezinárodními změnami v Evropě. S proudícími davy imigrantů nejen do Rakouska využil Haider společenské rozladěnosti k podněcování proticizineckých nálad, jež vyústily vyvoláním lidové iniciativy „*Österreich zuerst*“ s cílem omezení práv přistěhovalců a zavedení restriktivní migrační politiky.

V předposlední části se práce bude zabývat pěti volbami pořádanými v roce 1999. S výjimkou voleb do Evropského parlamentu byli Svobodní ve všech volbách úspěšní, na Haiderově „domácí půdě“ v Korutanech dokonce zvítězili. Otázkou je, čím byly tyto výsledky podloženy a do jaké míry se projevil efekt Jörga Haidera.

Závěrečná kapitola bude zaměřena na ústřední téma parlamentních voleb 1999. Její značnou část bude tvořit volební kampaň z pohledu Svobodných, zmíněny budou i ostatní strany. Následovat bude sociologický rozbor elektorátu, který přiblíží, na základě jakých

motivů si jednotlivé strany získaly své voliče. Opomenuty přitom nebudou ani genderové rozdíly a diference mezi věkovými kategoriemi či profesemi. V závěrečných odstavcích poslední kapitoly stručně uvedu okolnosti vzniku černo-modré koalice a nastíním vládní období pod lidoveckým kancléřem Wolfgangem Schüsslelem.

Vzestup Svobodné strany Rakouska vyvolal v odborné literatuře značnou pozornost. V bakalářské práci jsem využil pouze nejdůležitější příspěvky. Rakouský historik a archivář Lothar Höbelt v monografii „Defiant populist“ mapuje podrobně důležité mezníky kariéry Jörga Haidera, přitom však opomíjí hlubší reflexi jednotlivých voleb.¹ Starší monografie „Haider und die Freiheitlichen in Österreich“ napsaná rakouskými politology Wolfgangem Neugebauerem a Brigitte Bailer-Galandovou přehledným způsobem analyzuje vývoj strany před nástupem Jörga Haidera i jeho metody a strategie.²

Zásadní význam pro moji bakalářskou práci má ročenka „Österreichisches Jahrbuch für Politik“ vydávaná Politickou Akademií Lidové strany (*Politische Akademie der Volkspartei*), která se za déle, než tři dekády své existence stala relevantní platformou pro publikaci odborných názorů bez ohledu na stranickou příslušnost. Byla nápomocná zejména v závěrečných dvou kapitolách při rozboru jak zemských, evropských, tak parlamentních voleb. Jednotlivé ročenky nabízí podrobnou analýzu vybraných problémů, kromě toho jsou napsané srozumitelně.

Abych zasadil události do historického kontextu, zejména v první části práce jsem použil monografie historiků Ernsta Hanische³, Karla Vocelky⁴ nebo Karla Gutkase⁵, ve kterých jsou zevrubně vylíčeny zásadní události Druhé rakouské republiky.

Z české odborné literatury jsem využil především knihu „Konflikt versus Konsensus“ od brněnského politologa Víta Hlouška, která podává přehled vývoje rakouského stranického systému v období 1860–2006.⁶ Nelze opomenout ani příspěvek dalšího brněnského politologa Petra Fialy v knize „Nacionalistické politické strany v Evropě“. Současný předseda Občanské demokratické strany zde popsal vývojové fáze FPÖ se zaměřením na období vzestupu strany pod Jörgem Haiderem. Pozornost je věnována i programatické a ideologické vymezení

---

¹ HÖBELT, Lothar. Jörg Haider: Defiant Populist and the Politics of Austria. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2003.

² BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. Haider und die „Freiheitlichen“ in Österreich. Berlin: Elefanten Press, 1997.

³ HANISCH, Ernst. Der lange Schatten des Staates: Österreichische Gesellschaftsgeschichte im 20. Jahrhundert. Wien: Ueberreuter, 1994.

⁴ VOCELKA, Karl. Geschichte Österreichs: Kultur – Gesellschaft – Politik. München: Wilhelm Heyne, 2002, s.

⁵ GUTKAS, Karl. Die Zweite Republik Österreich 1945-1985, Wien: Verlag für Geschichte und Politik.

⁶ HLOUŠEK, Vít. Konflikt versus konsensus: konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2008.

strany. Za mimořádně důležité považuji závěrečné shrnutí, ve kterém autor zdůrazňuje, že FPÖ nelze považovat za extremistickou stranu.⁷

Kromě monografií a odborných studií jsem využil články z rakouských periodik *Die Presse*, *Der Standard* či *Kurier*. Tyto příspěvky vypovídají o aktuálnosti tématu vzestupu Svobodných a Jörga Haidera i pro nedávnou či dokonce dnešní politickou scénu.

---

⁷ FIALA, Petr. Svobodomyšlná strana Rakouska. In: DANČÁK, Břetislav a Petr FIALA, eds. Nacionalistické politické strany v Evropě. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 53-70.

1. Vznik a vývoj strany do roku 1986

1.1 Společensko-historické pozadí

Po devastující druhé světové válce stálo Rakousko v roce 1945 na novém začátku. Za svoji existenci může jižní soused České republiky vděčit USA, Velké Británii a Rusku, kteří v Moskevské deklaraci z roku 1943 prohlásili anšlus k Německu (1938-1945) za neplatný a položili tak základy pro obnovu státu. Západ, především Britové, iniciovali tři varianty týkající se rakouské budoucnosti. První byla Jihoněmecká federace (*süddeutsche Föderation*), která by byla tvořena společně s Bavorskem, druhou představovala Dunajská konfederace (*Donaukonföderation*) a třetím návrhem byl nezávislý stát. Sovětský svaz nicméně všechny plány z důvodu obav o svůj vliv na jižní a východní Evropu zamítl, a tak deklarace zůstala pouze programem zaměřeným na obnovu Rakouska.⁸

Ta se následně ukázala jako mimořádně účinná pro legitimaci Druhé rakouské republiky, neboť jako vůbec první dokument obsahovala koncept znovuvýstavby nezávislého státu a zároveň zneplatnila v březnu 1938 realizované připojení k nacistickému Německu. Dále definovala Rakousko jako první svobodnou zemi, která padla za oběť Hitlerově útočné politice a za třetí uložila Rakousku povinnost převzetí odpovědnosti za válečnou spoluúčast na straně Německa. S tím souvisel konec druhé světové války, kdy země sice byla osvobozena od národního socialismu, ale až do roku 1955 zůstala pod nadvládou vojsk Sovětského svazu, Spojených států amerických, Velké Británie a Francie.⁹

Vyhlídky na hospodářskou obnovu země však nebyly nikterak příznivé. Škody způsobené válkou byly ještě vyšší než po první světové válce, zničena byla například třetina rakouských železnic.¹⁰ Rakousko bylo z důvodu trvajících okupace, ekonomické krize a omezené svobody obchodu odkázáno na zahraniční pomoc. Především Marshallův plán (oficiální název *European Recovery Program*, Plán evropské obnovy) nastartoval ekonomiku výraznou měrou. Jednalo se o návrh amerického generála George Marshalla, jehož cílem bylo pomoci ekonomicky slabým západoevropským zemím v poválečném období. Rakousko se k plánu oficiálně připojilo 2. 7. 1948. V jedenácti člancích byly uvedeny podrobnosti, na jejichž základě Rakousko obdrželo plnou výši podpory ve formě dodávek zboží, které muselo být prodáváno za tuzemskou tržní cenu. Z nabyté tržby byl zřízen fond, ze kterého byly čerpány prostředky potřebné ke zlepšení ekonomické situace. Zatímco v první fázi byl

---

⁸ HANISCH, Ernst. Der lange Schatten des Staates: Österreichische Gesellschaftsgeschichte im 20. Jahrhundert. Wien: Ueberreuter, 1994, s. 399.

⁹ Tamtéž, s. 399-400.

¹⁰ HLOUŠEK, Vít. Konflikt versus konsensus: konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2008, s. 153.

zaštiťován převážně přísun potravin, energie a zásobování surovinami, od roku 1948 finanční vzpruha umožnila vypracování dlouhodobého konceptu znovuvýstavby, v jehož rámci bylo značně investováno do klíčových průmyslových složek. S jejich pomocí následně došlo k reparaci válečných, poválečných škod a průmyslová produkce se v letech 1948-1951 ročně zvýšila o 31 %. Americká zahraniční pomoc trvala do roku 1953 a společně s podporou UNRRA (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*, Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu) poskytla Rakousku pomocné prostředky v hodnotě 1,5 mld. amerických dolarů.¹¹

Jeden z hlavních problémů představovali uprchlíci. Zemi, která měla potíže s nasycením vlastního obyvatelstva, nepomohla skutečnost, že v roce 1945 se na jejím území nacházelo okolo 1,6 mil. přistěhovalců, ať už z německy mluvících či cizojazyčných zemí.¹²

Vláda se však poučila z chyb svých předchůdců a pokusila se především zmírnit inflaci a kontrolovat peněžní oběh. Ta byla nadále pod kontrolou po měnové reformě z roku 1947 na základě dohody s odbory, která vázala růst mezd na růst výroby. Již od roku 1945 existovalo ministerstvo pro ekonomické plánování a v období let 1946-1947 došlo po vzájemné dohodě mezi socialisty a lidovci k zestátnění cca sedmdesáti průmyslových podniků a tři největších bank. Státní sektor tak na začátku 50. let zajišťoval čtvrtinu rakouské ekonomické produkce.¹³

Ke stabilizaci společenských poměrů přispěla kooperace mezi vládou a zájmovými svazy (*Interessenvertretungen*) v rámci tzv. sociálního partnerství (*Sozialpartnerschaft*), které usnadňovalo konsensuální realizaci různých opatření. Poté, co v polovině 50. let došlo k razantnímu vzrůstu cen a mezd, tehdejší prezident Rakouského odborového svazu (*Österreichischer Gewerkschaftsbund*), Johann Böhm, v roce 1957 společně s prezidentem Spolkové hospodářské komory (*Bundeswirtschaftskammer*) a předsedou představenstva Zemědělské komory (*Landwirtschaftskammer*) založil Paritní komisi pro cenové a mzdové otázky (*Paritätische Kommission für Preis- und Lohnfragen*). Komise byla tvořena spolkovým kancléřem, ministry a zástupci zájmových svazů, kteří měli za úkol nalézt kompromis ve finančních záležitostech.¹⁴ Princip sociální politiky byl upevněn ještě silněji roku 1961 po dohodě mezi tehdejším spolkovým kancléřem Juliem Raabem (ÖVP) a prezidentem Rakouského odborového svazu Franzem Olahem, která zaručovala smluvní

---

¹¹ GUTKAS, Karl. Die Zweite Republik Österreich 1945-1985, Wien: Verlag für Geschichte und Politik, s. 47.

¹² HLOUŠEK, Vít. Konflikt versus konsensus: konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2008, s. 153-154.

¹³ Tamtéž, s. 154.

¹⁴ VOCELKA, Karl. Geschichte Österreichs: Kultur – Gesellschaft – Politik. München: Wilhelm Heyne, 2002, s. 322.

partnerství mezi zaměstnanci a zaměstnavateli. Základem fungování sociálního partnerství byla provázanost mezi politickými stranami a zájmovými svazy. Socialisté byli propojeni se Zaměstnaneckou komorou (*Arbeiterkammer*), Zemědělská komora (*Landwirtschaftskammer*) byla naopak bližší lidovcům.¹⁵ Systém sociální spolupráce byl obzvláště důležitý pro vnitřní stabilitu, prosazení ekonomických zájmů státu a přispěl k potlačení společenských sporů. Uspokojivé byly i výsledky. Míra nezaměstnanosti klesla do poloviny 60. let na pouhých 2,9 % a výše ročního hospodářského růstu činila 4,4 %. Plná zaměstnanost, stupňující se ekonomický růst, zvýšení podílu zaměstnanců na národním produktu a nízká inflace byly faktory, na jejichž základě lze období 60. let v Rakousku označit jako zlatý věk.¹⁶

Hlavním cílem poválečné rakouské zahraniční politiky bylo dosažení plné nezávislosti. Ačkoli se zdálo, že k prosazení Rakouské státní smlouvy (*Der Österreichische Staatsvertrag*) by mohlo dojít již roku 1949 na konferenci zahraničních ministerstev v Paříži, cesta k vyřešení rakouské otázky se zcela otevřela až v roce 1953 po smrti sovětského vůdce J. V. Stalina. Rozhodující událostí bylo Moskevské memorandum z roku 1955, kde se Rakousko zavázalo k věčné neutralitě stejným způsobem, jako tomu bylo v případě Švýcarska. V rámci posledních úprav Státní smlouvy ve Vídni se ministru zahraniční Leopoldu Figlovi ještě podařilo vyjednat popření rakouské spoluzodpovědnosti na druhé světové válce, což byl bezesporu velký úspěch z hlediska zahraniční politiky, ale zároveň se jednalo o vnitropolitickou porážku, neboť „zproštění viny“ dopomohlo k upevnění tzv. teorie oběti (*Opfertheorie*, viz následující strana). Smlouva zaručující nezávislost po dlouhých sedmnácti letech byla oficiálně podepsána 15. května 1955 ve vídeňském Belvederu, načež byl Rakousku roku 1955 umožněn vstup do OSN a o rok později do Rady Evropy.¹⁷

1.2 Stranický systém 1945

Krátce před koncem druhé světové války byla z iniciativy SSSR ustanovena prozatímní vláda Karla Rennera¹⁸ ve Vídni, v níž zasedali zástupci Rakouské lidové strany

---

¹⁵ GEHLER, Michael. Die Zweite Republik – zwischen Konsens und Konflikt. Historischer Überblick (1914-2005). In: Herbert Dachs et al. Politik in Österreich. Das Handbuch. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2006, s. 37.

¹⁶ VOCELKA, Karl. Geschichte Österreichs: Kultur – Gesellschaft - Politik. München: Wilhelm Heyne, 2002, s. 323.

¹⁷ HANISCH, Ernst. Der lange Schatten des Staates: Österreichische Gesellschaftsgeschichte im 20. Jahrhundert. Wien: Ueberreuter, 1994, s. 451-454.

¹⁸ Karl Renner (1870-1950) – Do politiky vstoupil v roce 1907, kdy byl jako zástupce SPÖ (tehdejší SDAP) jmenován poslancem Říšské rady (*Reichstag*). V období 1918-1920 zastával úřad spolkového kancléře, stál v čele tří po sobě jdoucích vlád, ve druhé vládě vykonával také post ministra vnitra a ministra školství, ve své třetí vládě v roce 1919 byl již opět pouze kancléřem. Funkci spolkového kancléře zastával i po konci druhé světové války, načež se stal spolkovým prezidentem Rakouska pro období 1945-1950. K tomu srov. PELINKA, Anton. Karl Renner. In: DACHS, Herbert, GERLICH Peter a Wolfgang C. MÜLLER. Die Politiker: Karrieren

(ÖVP), Socialistické strany Rakouska (SPÖ) a Komunistické strany Rakouska (KPÖ). Faktická moc vlády byla zpočátku omezena jen na Sověty okupovanou západní oblast Rakouska, až v říjnu roku 1945 západní mocnosti uznaly působnost vlády v celém Rakousku.¹⁹

První demokratické volby se v Rakousku konaly v listopadu roku 1945. Specifičností voleb byla nezvykle vysoká účast žen (63 % odevzdaných hlasů), která byla způsobena následky druhé světové války, během které mnoho Rakušanů padlo nebo se nacházelo v zajetí. Výsledkem voleb byla opětovně složená koalice tří stran – ÖVP, SPÖ a KPÖ. V tomto složení vláda fungovala do roku 1947, kdy se koalici rozhodli opustit komunisté z důvodu nesouhlasu s měnovou reformou a kvůli odmítavému postoji k participaci Rakouska na Marshallově plánu. Od této chvíle začalo téměř dvacetileté období stabilní vlády mezi lidovci a socialisty (do roku 1966), přičemž tato koalice zastupovala hlasy zhruba 90 % voličů.²⁰

Kooperace obou velkých stran byla realizována na pozadí systému „Proporz“, který překlenul propast mezi dvěma hlavními politickými tábory. Obě strany se pod hrozbou opakování událostí z let 1918-1945 přiklonily k novým vzorcům vzájemných vztahů, které se netýkaly pouze politiky, ale zasahovaly i do státní správy, ekonomiky či mediální sféry. K dosažení konsensu mezi lidovci a socialisty napomohlo na jedné straně zmírnění ostré marxistické rétoriky SPÖ a na straně druhé distancování katolické církve od politického dění, které bylo běžné v období první republiky. Princip proporční demokracie umožňoval postupné přenášení mechanismu poměrného zastoupení obou velkých stran z roviny fungování koaličních vlád do nižších pater politiky i nepolitického prostředí. Politické funkce na zemské i komunální úrovni byly následně obsazovány tak, aby došlo k udržení rovnováhy mezi SPÖ a ÖVP. Ke zvýšení atraktivity členství v jedné z vládnoucích stran přispěla i skutečnost, kdy v polovině 50. let byly podle principu „Proporz“ obsazovány posty ve státních, polostátních podnicích či dokonce ve školách a nemocnicích.²¹

Období druhé poloviny 40. let bylo poznamenáno také snahou o denacifikaci společnosti, která však v praxi měla mnohdy jen symbolickou hodnotu a poněkud překvapivě se neseťkala ani s přílišným pochopením obyvatel. Již od začátku byl však proces očisty

---

und Wirken bedeutender Repräsentanten der Zweiten Republik. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1995, s. 485-493.

¹⁹ GEHLER, Michael. Die zweite Republik – zwischen Konsens und Konflikt. In: DACHS, Herbert et al. Politik in Österreich: Das Handbuch. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2006, s. 36.

²⁰ HLOUŠEK, Vít. Konflikt versus konsensus: konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2008, s. 162-163.

²¹ Tamtéž, s. 159-160.

znemožňován tzv. teorií oběti (*Opfertheorie*), podle níž bylo Rakousko první obětí nacistického Německa. Tato teze, která nebyla až do 90. let nikterak zpochybňována, samozřejmě napomáhala vykládat dějiny Rakouska spíše z pohledu bezmocného odpůrce, než jako historii státu, který se celkem aktivně podílel na Němci vyvolané válce. Vypořádání s bývalými nacisty bylo do roku 1946 na rakouském území realizováno takřka dvojkolejně, neboť stíháním válečných zločinců se zabývaly jak rakouské úřady, tak okupační orgány. Do konce téhož roku bylo zatčeno okolo 50 000 osob, přičemž 43 dopadených nacistů bylo odsouzeno k smrti. Od následujícího roku bylo stíhání nacistů primárně v kompetenci rakouských institucí a došlo tak ke zmírnění protinacistického postoje. Méně aktivní nacisté (cca 480 000 osob) byli omilostněni na základě amnestie a byla jim navrácena plná politická práva, což se promítlo do obnovení stranického zastoupení třetího tábora²² a parlamentních voleb v roce 1949.²³

1.3 Obnova „třetího tábora“

Pro pozdější analýzu historického vývoje Svobodné strany Rakouska (FPÖ) je nezbytné zmínit existenci jejího předchůdce – Svaz nezávislých (VdU), který vznikl roku 1949 se snahou vytvořit národně-liberální protiváhu dvěma velkým politickým stranám Rakouské lidové straně a Socialistické straně Rakouska. Nově utvořený politický subjekt představoval hlavního zástupce opětovně zformovaného třetího tábora a není proto překvapením, že elektorát byl zastoupen převážně bývalými nacisty a jejichmi sympatizanty.²⁴ I z perspektivy vnitřní stranické struktury byl VdU konglomerátem nacistů, příznivců národního liberalismu a několika málo liberálů.²⁵

Zatímco v historicky prvních parlamentních volbách Rakouské druhé republiky v roce 1945 nebylo dovoleno kandidovat žádnému uskupení zastupující výše zmiňovaný „třetí tábor“, volby do Národní rady 1949 byly již s účastí v témže roce vzniknuvšího Svazu

---

²² Třetí tábor – *Drittes Lager*, vědecko-publicistický termín používaný k charakteristice politických subjektů podle ideologií a programových zaměření. V rakouském prostředí jsou rozlišovány celkem tři typy táborů – sociálně demokratický, křesťansko-konzervativní a národně liberální, do kterého nejen dle vlastního chápání, ale i úsudku politických odborníků spadá VdU, resp. FPÖ. K tomu srov. WANDRUZSKA, Adam. Österreichs politische Struktur: Die Entwicklung der Parteien und politischen Bewegungen. In: BENEDIKT, Heinrich, eds. *Geschichte der Republik Österreich*. Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1954, s. 291.

²³ HLOUŠEK, Vít. Konflikt versus konsensus: konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2008, s. 161-163.

²⁴ Tamtéž, s. 178.

²⁵ BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. Haider und die „Freiheitlichen“ in Österreich. Berlin: Elefant Press, 1997, s. 12.

nezávislých. Nutno podotknout, že o schválení kandidatury VdU se výrazně zasloužilo vedení SPÖ, které přítomností další občanské strany (*bürgerliche Partei*)²⁶ chtělo oslabit vliv ÖVP.²⁷

Přes počáteční volební úspěchy (1949: 11,7 %, 1953: 11 %) se však straně, i díky pověsti bývalých nacistů, nepodařilo nalézt cestu ven z politické izolace. Nesourodá vnitřní organizace a s ní související členské soupeření o moc vedly roku 1955 k existenční krizi, která pomohla prosadit se nacionálně orientovanému křídlu, z jehož iniciativy byla založena Svobodná strana Rakouska.²⁸

1.4 Počátky FPÖ

Krátce po ustanovujícím stranickém sjezdu v dubnu 1956 se ze strany rozhodl vystoupit jeden ze zakladatelů VdU a zástupce liberálního křídla Herbert Kraus a odmítl tak kandidovat do následujících parlamentních voleb. Sjezd jen potvrdil dlouho připravované převzetí moci pravicovými extremisty či bývalými nacistickými vůdci a umírněnější zástupci bývalé VdU tak byli prakticky odsouzeni k bezvýznamnosti. FPÖ tedy nedlouho po svém vzniku zaujala silný pravicový postoj nastolený bývalým vysoce postaveným nacistickým funkcionářem Antonem Reinthallerem²⁹, jenž stanul v čele strany.³⁰

Pod jeho vedením se však FPÖ nepodařilo navázat na relativně slibné volební výsledky VdU. Strana sice disponovala parlamentní relevancí, ale její koaliční potenciál byl nízký. Několik zástupců ÖVP navrhovalo, aby se FPÖ podílela na vládě velké koalice mezi lidovci a socialisty, avšak návrh nebyl úspěšný. Svobodným tak zůstala role malé protestní strany s ostrou rétorikou a s voličskou základnou vymezující se vůči velké koalici, která však

---

²⁶ Označení pro buržoazně orientované politické strany. Základními rysy jsou upřednostňování občanů vůči státu, důraz na subsidiaritu, ochrana majetku a zdrženlivá daňová či deficitní politika.

²⁷ BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. Haider und die „Freiheitlichen“ in Österreich. Berlin: Elefanten Press, 1997, s. 12.

²⁸ FIALA, Petr. Svobodomyšlná strana Rakouska. In: DANČÁK, Břetislav a Petr FIALA, eds. Nacionalistické politické strany v Evropě. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 55.

²⁹ Anton Reinthaller (1895-1958) – jeden ze zakladatelů FPÖ a historicky první předseda strany. Během anšlusu Rakouska se stal roku 1938 ministrem zemědělství a lesního hospodářství. Mimo to zastával až do konce druhé světové války 1945 funkci poslance Říšského sněmu a do roku 1939 byl státním sekretářem v Berlíně. V roce 1938 vstoupil do SS, kde roku 1941 dosáhl čestné hodnosti *SS-Brigadeführer* (generál major). Za své služby obdržel od NSDAP Čestný prýmek starých bojovníků (*Ehrenwinkel der alten Kämpfer*) a Zlatý stranický odznak (*Goldenes Parteiabzeichen der NSDAP*). Po konci druhé světové války byl roku 1950 odsouzen za vlastizradu ke třem letům odnětí svobody a roku 1952 k trestu propadení majetku. K tomu srov. APA – Austria Press Agency. Zeitgeschichtetag: Erster FPÖ-Chef Reinthaller “überzeugter Nazi” mit Anpassungsfähigkeit. In: Die Presse [online]. ©2019, 5. 4. 2018 [cit. 2019-02-12]. Dostupné z: https://diepresse.com/home/zeitgeschichte/5400472/Zeitgeschichtetag_Erster-FPOeChef-Reinthaller-ueberzeugter-Nazi.

³⁰ BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. Haider und die „Freiheitlichen“ in Österreich. Berlin: Elefanten Press, 1997, s. 12.

vzhledem k uspořádání rakouského politického systému nemůže mít patřičný vliv na politické dění.³¹

1.5 Snaha o překonání politické izolace

Změny nastaly až v polovině 60. let, kdy FPÖ předsedal Friedrich Peter³². Peter, který za sebou měl také nacistickou minulost, však na rozdíl od svých předchůdců už v roce 1964 jasně deklaroval, že ve straně mají společné místo jak nacionalisté, tak liberálové.³³

Pod Peterovým vedením se Svobodní pokusili překonat dosavadní izolaci a s pomocí intelektuálně zaměřeného programu se jim podařilo proniknout i mimo tradiční nacionálně orientovaný kruh voličů, získali nové členy a voliče převážně z akademického prostředí.³⁴

Následkem otevřenější strategie FPÖ byl vznik Národnědemokratické strany (NDP), jež vznikla odštěpením nesouhlasícího křídla strany. Toto uskupení však navzdory své krajně pravicové orientaci nepředstavovalo žádnou konkurenci pro svou mateřskou stranu. Naopak, neonacistická rétorika vedla v roce 1988 k odebrání politického statutu, načež strana zmizela ze scény.³⁵

Ve světle událostí ve vládní koalici mezi ÖVP a SPÖ, kde se vedly spory o udělení vstupního povolení pro Otta von Habsburg³⁶, nejstaršího syna posledního rakouského císaře Karla I., došlo na přelomu roku 1962/63 ke sblížení mezi socialisty a Svobodnými. Politickým vrcholem této nepsané kooperace byla roku 1970 podpora FPÖ menšinové socialistické vlády Bruna Kreiského, která Svobodným přinesla možnost prosadit návrhy do

---

³¹ HLOUŠEK, Vít. Konflikt versus konsensus: konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2008, s. 178.

³² Friedrich Peter (1921-2005) - po vstupu do NSDAP v roce 1938 byl dobrovolníkem u jednotek *Waffen-SS* (Ozbrojené SS). Během druhé světové války sloužil na západní a východní frontě, přičemž získal hodnost *Obersturmführer* (nejvyšší vůdce útočné jednotky) 10. pěšího pluku *1. Infanteriebrigade* (pěchotní oddíl). Po konci druhé světové války byl 10 měsíců vězněn v americkém zajateckém táboře v Glaserbachu. V roce 1955 založil spolu s Antonem Reinthallerem a Emilem van Tongelem Svobodnou stranu Rakouska. V letech 1955-1966 vykonával funkci poslance Hornorakouského zemského sněmu, v období 1966-1986 byl poslancem v Národní radě. V roce 1958 byl jmenován spolkovým předsedou FPÖ, kterým zůstal až do roku 1978. K tomu srov. LUTHER, Kurt Richard. Friedrich Peter. In: DACHS, Herbert, GERLICH Peter a Wolfgang C. MÜLLER. *Die Politiker: Karrieren und Wirken bedeutender Repräsentanten der Zweiten Republik*. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1995, s. 435-446.

³³ BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. Haider und die „Freiheitlichen“ in Österreich. Berlin: Elefanten Press, 1997, s. 14-15.

³⁴ FIALA, Petr. Svobodomyšlná strana Rakouska. In: DANČÁK, Břetislav a Petr FIALA, eds. *Nacionalistické politické strany v Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 55.

³⁵ BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. Haider und die „Freiheitlichen“ in Österreich. Berlin: Elefanten Press, 1997, s. 15.

³⁶ Součástí Spolkové ústavy (*Bundesverfassung*) je i tzv. Habsburský zákon (*Habsburgergesetz*) z roku 1919 upravující práva a povinnosti Habsburků, na jehož základě byl Ottu von Habsburg zakázán vstup do Rakouska, dokud se nevzdá svých panovnických nároků a nepřihlásí se jako věrný občan republiky. Nároku na trůn se vzdal roku 1961 poté, co podepsal Habsbursko-lotrinské prohlášení. Vlivem tzv. habsburské krize (*Habsburg-Krise*), kdy byla popřena právní platnost prohlášení, se přijetí dokumentu zpozdilo, načež bylo Ottu von Habsburg 31. Října 1966 dovoleno poprvé se vrátit do rodného Rakouska.

volební reformy zvýhodňující menší politické strany. Kreisky si tak chtěl FPÖ ponechat v záloze jako koaličního partnera pro případ, že by jeho strana v příštích volbách nezískala absolutní většinu potřebnou k sestavení vlády. Kromě toho se inspiroval myšlenkou svých předchůdců a zvýšením relevance FPÖ, jakožto druhé občanské strany, chtěl oslabit ÖVP a s ní celý občanský sektor.³⁷ Nicméně Peterova reputace u ostatních členů FPÖ se postupem času zhoršila, mnoho příslušníků bylo přesvědčeno, že na základě své negativní minulosti musí být ve vedení strany co nejdříve nahrazen. Mezi odpůrce patřil i Norbert Steger, jenž proti Peterovi ostře vystoupil na stranickém sjezdu v Innsbrucku v roce 1974. Poté, co byl Peter kvůli své minulosti v pěchotě SS atakován světoznámým „lovcem nacistů“ Simonem Wiesenthalem, bylo evidentní, že Svobodní potřebují nového předsedu. Roku 1976 byl sice Peter opětovně zvolen, avšak prohlásil, že v roce 1978 již kandidovat nebude.³⁸

Tab. 1: Výsledky Svobodné strany Rakouska ve volbách do Národní rady 1949-1975

Rok	1949	1953	1956	1959	1962	1966	1970	1971	1975
Volební zisk (%)	11,7	10,9	6,5	7,7	7	5,35	5,5	5,5	5,4
Počet mandátů	16	14	6	8	8	6	6	10	10

Zdroj: vlastní na základě informací z https://www.bmi.gv.at/412/Nationalratswahlen/Historischer_Rueckblick.aspx.

Zatímco Friedrich Peter inklinoval ke spolupráci se socialisty, jeho nástupce Alexander Götz se po dobu svého krátkého předsednictva (1978-1979) pokoušel o sblížení s lidovci. Pokus o vytvoření koalice mezi FPÖ a ÖVP se však záhy ukázal jako nereálný především z důvodu poklesu volebních zisků lidovců.³⁹ Neočekávaná kooperace vystrašila voliče obou stran natolik, že dopřála snadné vítězství a následnou samostatnou vládu Kreiského SPÖ. Sumarizací Götzova působení v čele FPÖ byl zvýšený volební zisk o 0,7 %

³⁷ BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. Haider und die „Freiheitlichen“ in Österreich. Berlin: Elefant Press, 1997, s. 15-16.

³⁸ LUTHER, Kurt Richard. Norbert Steger. In: DACHS, Herbert, GERLICH Peter a Wolfgang C. MÜLLER. Die Politiker: Karrieren und Wirken bedeutender Repräsentanten der Zweiten Republik. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1995, s. 173.

³⁹ HLOUŠEK, Vít. Konflikt versus konsensus: konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2008, s. 179.

v parlamentních volbách v roce 1979, díky čemuž strana oproti předchozím volbám získala o jeden mandát v Národní radě navíc.⁴⁰

1.6 Norbert Steger a zvýraznění liberální složky

O nejradikálnější programový a taktický obrat FPÖ od jejího založení se pokusil Norbert Steger, který v čele strany stanul v roce 1980. Po vzoru německé FDP se zaměřil na překlenutí prostoru mezi Svobodnými a socialisty, v programatice zvýraznil liberální prvky a pokusil se o transformaci strany v sociálně-liberální útvar. Liberální orientace nového předsedy naopak vedla k potlačení některých tradičních pravicových elementů strany.⁴¹

Největším úspěchem Stegerovy kariéry v FPÖ byla bezpochyby účast ve vládách Freda Sinowatze a Franze Wranitzkého roku 1983. Koalice mezi SPÖ a FPÖ tak představovala vůbec první podíl na vládě do té doby marginální Svobodné strany Rakouska. Krátce před tím změna profilu Svobodným po dlouholetém snažení umožnila přijetí do mezinárodního svazu liberálních politických stran „Liberální světové unie“ (později Liberální internacionála), což jen potvrdilo proces razantní obměny strany.⁴²

Ne všichni členové strany byli však s nově nastoleným politickým kurzem spokojeni. Obzvláště korutanský Jörg Haider (pozn. Haiderově politické kariéře je věnována 2. kapitola) se již od počátku malé koalice mezi SPÖ a FPÖ vymezoval proti Stegerovi jak uvnitř strany, tak i na veřejnosti. Zazlíval mu mimo jiné to to, že se nestal ministrem, potažmo pro něj nebyla uvolněna údajně přislíbená pozice předsedy parlamentního klubu. Steger čelil nejen jeho neustálé kritice, ale i útokům ze strany nacionálního křídla strany a byl tak donucen k provádění ústupků ve prospěch svých odpůrců. Za zmínku stojí například prosazení spolkové subvence pro krajně pravicový Rakouský tělovýchovný svaz (*Österreichischer Turnerbund*) či návštěva „posledního válečného zajatce“, jak byl nazýván rakouský válečný zločinec Walter Reder. Ostatně právě tzv. „Aféra Reder-Frischenschlager“⁴³ ze začátku roku 1985 byla důkazem, že FPÖ se k liberalismu přiklonilo v nejlepší slova smyslu pouze verbálně. Poté, co si zástupce liberálního křídla a tehdejší ministr obrany Friedhelm Frischenschlager potřásl rukou s nacistickým zločincem Walterem Rederem, jenž se po propuštění z italského vězení vrátil do vlasti, ozval se z řad Svobodných ohlušující aplaus.

---

⁴⁰ MÜLLER, Wolfgang C. Alexander Götz. In: DACHS, Herbert, GERLICH Peter a Wolfgang C. MÜLLER. Die Politiker: Karrieren und Wirken bedeutender Repräsentanten der Zweiten Republik. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1995, s. 173.

⁴¹ HLOUŠEK, Vít. Konflikt versus konsensus: konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2008, s. 179.

⁴² BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. Haider und die „Freiheitlichen“ in Österreich. Berlin: Elefanten Press, 1997, s. 21.

⁴³ Tamtéž, s. 22.

Haider následně ministrovo chování označil za příkladné. Budoucí předseda strany využil každé příležitosti ke kritice Norberta Stegera. Své útoky stupňoval na přelomu roku 1985/86, kdy se ocitl na hraně vyloučení ze strany. Vrchol jeho kampaně proti Stegerovi představoval zemský sjezd korutanské FPÖ na začátku roku 1986. Zde jeden z delegátů, aniž by byl Haiderem napomenut, na adresu předsedy FPÖ v Korutanech prohlásil: „*S Haiderem bych se klidně znovu zúčastnil tažení do Ruska, ale s tím Stegerem bych nejel ani na dovolenou.*“⁴⁴

Steger, který v FPÖ usiloval o vymýcení všech „starých nacistů“ a změnu profilu strany, se tak musel držet zkrátka. Osobně byl sice schopen dosadit řadu liberálů do vyšších pozic, ale rozhodujícího mentálně-ideologického průlomu se mu u masy stranických přívrženců a funkcionářů nepodařilo dosáhnout. Navíc se ukázalo, že tzv. „skříňové nacisty“⁴⁵ ve své straně hrubě podcenil (20 % jmenoval do funkcionářských pozic). Liberálně smýšlející předseda odmítl i přes iniciativu vedení FPÖ vyloučit Jörga Haidera ze strany, což později uznal jako své velké pochybení, které nepochybně vedlo k Haiderovu politickému vzestupu.⁴⁶

---

⁴⁴ Tamtéž, s. 21-23.

⁴⁵ „*Kellernazis*“ – termín používaný k popisu osoby, která podporovala myšlenky národních socialistů, nikoliv veřejně, ale soukromě prostřednictvím utajených činností.

⁴⁶ BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. Haider und die „Freiheitlichen“ in Österreich. Berlin: Elefant Press, 1997, s. 21-23.

2. Vliv Jörga Haidera na politiku FPÖ

2.1 Původ

Jörg Haider se narodil 26. ledna 1950 v hornorakouské obci Bad Goisern do rodiny, kterou lze považovat za příklad národního socialismu. Původ a prostředí, ve kterém vyrůstal, bezpochyby ovlivnilo jeho pozdější politický vývoj.⁴⁷

Jeho matka Dorothea pocházela z rodiny střední společenské třídy, která ctíla tradiční vzorec antiklerikálního a pangermanistického postoje. Jörgův otec Robert byl ševcem pocházejícím z dělnických vrstev. V meziválečných letech vstoupil do NSDAP, načež v roce 1934 opustil svoji vlast a vstoupil do Rakouské legie (*Österreichische Legion*)⁴⁸. Po návratu roku 1938 došlo k povolání do armády, kde byl až do konce války několikrát vyznamenán a dosáhl hodnosti poručíka. Následně byl zaměstnán jako sekretář pro VdU, resp. FPÖ sídlící v okrese Gmunden. Do téže strany vstoupil o několik let později i jeho syn.⁴⁹

2.2 Počátky politické kariéry

Katolicky formovaný Haider své studium započal na gymnáziu v Bad Ischlu, kde tehdy vyučovalo množství bývalých příslušníků NSDAP. Zde se rozhodl připojit k několika nacionalisticky-pravicově extremistickým sjednocením a jednal tak v souladu s představami svých rodičů. Vstoupil do Rakouského tělovýchovného svazu (*Österreichischer Turnerbund*) a nacionálně orientovaného buršáckého spolku (*Burschenschaft*)⁵⁰ Albia.⁵¹ Po úspěšném složení maturitní zkoušky vstoupil do armády, kde v Salcburku vykonal vojenskou službu. Přestože tvrdil, že jeho úmyslem bylo v témže městě studovat historii a německý jazyk, nakonec se rozhodl pro studium práv ve Vídni.⁵²

Již v útlém věku byl Haider na dobré cestě stát se politikem. Roku 1966 byl přijat do Kruhu pro mladistvé (*Ring Freiheitlicher Jugend Österreich*), mládežnické organizace FPÖ. Zde se dokázal poměrně rychle prosadit, neboť již o dva roky později byl zvolen vůdcem organizace v Horním Rakousku. Právě Horní Rakousko a Korutany byly spolkové země, které

---

⁴⁷ Tamtéž, s. 24.

⁴⁸ Polovojenská jednotka složená z rakouských nacistů, kteří uprchli do Německa.

⁴⁹ HÖBELT, Lothar. *Defiant Populist: Jörg Haider and the Politics of Austria*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2003, s. 25-26.

⁵⁰ Německý spolek vysokoškolských studentů, jehož členové se označují jako buršáci. Kromě značné obliby šermu se vždy vyznačovaly německým vlastenectvím a podporou velkoněmecké myšlenky. Řada těchto spolků existuje v Rakousku a Německu dodnes. K tomu srov. KURTH, Alexandra a Bernd WEIDINGER. *Burschenschaften: Geschichte, Politik und Ideologie*. In: Bundeszentrale für politische Bildung [online]. 26. 9. 2017 [cit. 2019-03-11]. Dostupné z: <https://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtsextremismus/256889/burschenschaften>.

⁵¹ BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. *Haider und die „Freiheitlichen“ in Österreich*. Berlin: Elefanten Press, 1997, s. 26.

⁵² HÖBELT, Lothar. *Defiant Populist: Jörg Haider and the Politics of Austria*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2003, s. 27-28.

měly největší vliv v politice mládežnických organizací. Když byl Haider v roce 1971 na univerzitě ve třetím ročníku, byl zvolen spolkovým předsedou, kdy již Kruh tvořilo okolo 4000 členů. Nový předseda zcela očividně usiloval o potlačení tradičních skautských aktivit pro děti od desíti do patnácti let, díky kterým byla organizace zpravidla v povědomí, a preferoval prosazení zájmů teenagerů či mladých dospělých. Roku 1972 byl Haider spolu se dvěma kolegy, Johannem Hatzlem (SJÖ) a Josefem Höchtlem (JVP), pozván do Spojených států amerických v rámci programu seznámení budoucích evropských politiků s politikou v zámoří. Zatímco Hatzl obvykle navštěvoval sponzorované události a setkání, Haider s Höchtlem trávili čas společně. Úspěchem jejich amerického působení byl smluvený rozhovor s tehdejším senátorem Tedem Kennedym.⁵³

Poté, co jej k politické činnosti motivoval i tehdejší předseda Svobodné strany Rakouska Friedrich Peter, stoupala Haiderova kariéra strmě vzhůru. Po zakončení studia právních věd v roce 1973 sice krátce pracoval jako asistent v Institutu státního a správního práva Vídeňské univerzity, ale záhy si zvolil cestu politika na plný úvazek. Roku 1976 jej zemský předseda FPÖ-Korutany, Mario Ferrari-Brunnenfeld, oslovil s nabídkou postu zemského sekretáře v Korutanech. Ve funkci byl oficiálně potvrzen na zemském sjezdu v listopadu následujícího roku a zároveň se stal předsedou tamní RFJ.⁵⁴

V Korutanech našel ideální prostředí odpovídající svému uvažování a jednání. Z hlediska specifického historicko-politického vývoje byla tato spolková země základnou nacionálních sil FPÖ. Z tohoto důvodu nepředstavoval pro mladého politika přicházejícího z podobného prostředí žádný problém rychle se integrovat do zemské organizace, získat si sympatie směřodátných členů a využít svoji funkci pro další kariérní vzestup.⁵⁵

Specifičnost Korutan spočívala i v tom, že se spolu s částmi sousedícího Horního Štýrska mohlo pyšnit dlouho etablovanou venkovskou vyšší střední třídou. Tvořilo ji několik stovek větších farmářů a vlastníků půdy, kteří rozšiřovali své zájmy do souvisejících průmyslových odvětví jako dřevařství či pivovarnictví. Tito podnikatelé opovrhující klerikalismem a byrokracií tvořili páteř strany *Landbund*⁵⁶ v meziválečných letech. Období

---

⁵³ Tamtéž, s. 28.

⁵⁴ BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. Haider und die „Freiheitlichen“ in Österreich. Berlin: Elefanten Press, 1997, s. 26-27.

⁵⁵ Tamtéž, s. 27.

⁵⁶ Politická strana založená v roce 1922 za účelem sjednocení zemědělců z různých spolkových zemí. V období 1927-1933 byla zastoupena téměř ve všech spolkových vládách. Po vzniku Druhé rakouské republiky již nenašla své uplatnění a mnoho tehdejších členů přestoupilo do nově vzniknuvší ÖVP. K tomu srov. BURKERT, Günther R. Der Landbund für Österreich. In: TÁLOS, Emerich, DACHS, Herbert, HANISCH, Ernst a Anton STAUDINGER, eds. Handbuch des politischen Systems Österreichs: Erste Republik 1918-1933. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1985, s. 207-211.

poloviny sedmdesátých let bylo fází, kdy se jejich nadvláda pomalu blížila ke konci. V FPÖ se do popředí dostávalo městské křídlo, které intelektuálně vedl Otto Scrinzi, renomovaný korutanský psychiatr. Avšak vedení strany bylo slabé. Roku 1975 předsedou zvolený Mario Ferrarari-Brunnenfeld byl středově orientovaným medikem, jenž vystoupil z dosavadní anonymity.⁵⁷

Haider si postupně upevňoval svoji pozici, spojil se s několika mocnými rodinami a začal vyhledávat potenciální zdroje podpory. Zacítil na oblast, ve které byli Svobodní doposud nevýrazní, a započal kampaň k oslovení mladých voličů, kteří nebyli zainteresováni stranou či její tradicí. Stal se proto pověstným navštěvováním rozmanitých klubových večírků či diskoték, což byla dle mého názoru velmi dobře zvolená strategie k oslovení mladších voličů. Na druhou stranu by se politik měl ve své funkci držet v určitých mezích, ale právě tato odlišnost dělala z Jörga Haidera výjimečného politika. Doprovod mu obvykle tvořil Gernot Rumpold, který ačkoliv byl pouze vyučeným elektrikářem bez vysokoškolského vzdělání, díky Haiderovi se v pozdějších letech stal důležitým členem FPÖ ve společnosti elitních akademiků. Vyžíval se v roli Haiderova pouličního bojovníka či urovnávače sporů (*Mann fürs Grobe*), měl nepochybný organizační talent a dokázal využít klíčové příležitosti. Zároveň si však byl vědom svých nedostatků, díky kterým se spokojil s taháním za nitky z pozadí bez ambicí na vlastní politickou kariéru.⁵⁸

Zlomovým byl pro Haidera rok 1979, kdy ve věku 29 let poprvé zasedl do rakouského parlamentu. Zatímco v Korutanech přiměřeně prosazoval svůj nacionální postoj, v Národní radě se profiloval spíše liberálně a stal se mluvčím v sociálních záležitostech. Přesné přizpůsobení se politickým požadavkům bylo typickým Haiderovým způsobem chování, které postupně vypiloval k dokonalosti.⁵⁹

Krátce před tím se chystala dlouho odkládaná obměna vedení FPÖ. Právě Haider byl nástrojem v rukou kritiků tehdejšího předsedy Friedricha Petera. Ten se rozhodl definitivně rezignovat v roce 1978 a na jeho místo nastoupil Alexander Götz, s nímž Haider souhlasil, přestože nikdy nepatřil mezi jeho věrné stoupence. O rok později však Götz na svůj post rezignoval (Haider jej mimochodem nepodpořil) a v čele strany stanul Norbert Steger.⁶⁰

---

⁵⁷ HÖBELT, Lothar. *Defiant Populist: Jörg Haider and the Politics of Austria*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2003, s. 35-36.

⁵⁸ Tamtéž, s. 37.

⁵⁹ BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. *Haider und die „Freiheitlichen“ in Österreich*. Berlin: Elefanten Press, 1997, s. 28.

⁶⁰ HÖBELT, Lothar. *Defiant Populist: Jörg Haider and the Politics of Austria*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2003, s. 37-38.

Poté, co Svobodní v roce 1983 utvořili menšinovou vládu s SPÖ, začal Haider plánovat svůj další postup. Bezprostředně po volbách dokázal využít ve svůj prospěch nespokojenosti části FPÖ s nově nastoleným liberálním kurzem a dožadoval se místa ve vládě pro Korutany, jakožto nejúspěšnější zemskou organizaci.⁶¹ Jak již bylo zmíněno v první kapitole, usiloval o funkci spolkového ministra sociálních věcí, avšak socialisté nebyli ochotni vzdát se svého ústředního zájmového odvětví. Haiderův nátlak alespoň donutil Stegera ke jmenování korutanského zemského předsedy Ferrari-Brunnenfelda státním tajemníkem v oblasti zdravotnictví. Po jeho přesunu do Vídně, zůstal post tamního předsedy neobsazen⁶², a tak Jörg Haider stanul v září 1983 v čele FPÖ Korutany. Vzhledem k posílené pozici, k jejímuž dosažení mu stačily pouhé tři roky, byl konečně schopen podniknout výpad proti vedení strany.⁶³

V roce 1984 zahájili Svobodní v Korutanech kampaň pro blížící se volby do Zemského sněmu. Cílem bylo vtisknout Haiderovi image odvážné ikony. Přestože straně klesaly volební preference, i s pomocí sloganu *Der Jörg, der traut sich was* („Ten Jörg, který si troufá“) se jí podařilo získat 16 % hlasů. Jednalo se tak o téměř stejný výsledek, jakého zde FPÖ dosáhla naposledy roku 1956, od té doby se volební zisky pohybovaly okolo 10 %.⁶⁴

Se stoupajícím úspěchem Haider přitvrdil v kritice vídeňského vedení Svobodných a začal využívat všech dostupných prostředků ke svržení předsedy Norberta Stegera. Před parlamentními volbami v roce 1986 přišel Steger s návrhem prosazení referenda týkajícího se výhod politiků. Jeho následné odložení se setkalo s Haiderovou nevolí, neboť jak téma, tak iniciovaný prostředek mu byly blízké. Na neschopnost spolkové strany zareagovali Korutanští po svém. V druhé polovině osmdesátých let vyhlásili celkem dvě zemské petice (*Volksbegehren*) – první se týkala nesouhlasu s dvojjazyčnými školami⁶⁵, druhá upozorňovala na tíživou situaci horských farmářů.⁶⁶

---

⁶¹ BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. Haider und die „Freiheitlichen“ in Österreich. Berlin: Elefanten Press, 1997, s. 28-29.

⁶² Jakmile byl Ferrari-Brunnenfeld ustanoven státním tajemníkem, Haider prosadil usnesení zemského stranického předsednictva (*Landesparteivorstand*) FPÖ Korutany, které vyvrátilo slůžitelnost jeho nové funkce s pozicí zemského předsedy strany.

⁶³ HÖBELT, Lothar. Defiant Populist: Jörg Haider and the Politics of Austria. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2003, s. 38-39.

⁶⁴ Tamtéž, s. 39.

⁶⁵ Od začátku školního roku 1958/59 byla školní výuka na základě rostoucí slovinské menšiny v určitých korutanských obcích rozdělena dvojjazyčně. Německy mluvící žáci navštěvovali také vyučování ve slovinštině a slovinští žáci v němčině. Proti tomuto systému směřoval návrh FPÖ podaný v korutanském zemském sněmu roku 1983. Cílem bylo zrušit třídy, ve kterých probíhalo vyučování zčásti německy, zčásti slovinštinou a celkově redukovat počet dvojjazyčných škol. Iniciativu Svobodných podpořila v roce 1984 organizace Korutanská vlastenecká služba (*Kärntner Heimatdienst*), které se v rámci *Volksbegehren* podařilo získat podpisy přes 34 tis. korutanských obyvatel. Zemská vláda tak byla způsobilá předložit návrh zemskému sněmu. Pedagogická komise ustanovená zemským sněmem požadavek upravila (např. společné školy zůstanou zachovány, maximální počet

Přesto Haiderovi scházel ještě jeden krok k vylepšení jeho veřejného obrazu. Poté, co od rodinného přítele, Wilhelma Webhofera, obdržel štědré dědictví v podobě pozemků o rozloze téměř 1600 hektarů nacházejících se v *Bärentalu* („Medvědí údolí“), stal se ze dne na den jedním z nejbohatších korutanských obyvatel. Od roku 1986 tak byl pátým největším vlastníkem půdy v zemi, jejíž hodnota byla v témže roku odhadována na 10 až 20 milionů amerických dolarů. Od té doby vedl Jörg Haider nákladný životní styl. Ačkoli jeho měsíční politický příjem dosahoval 60 tis. rakouských šilinků, kromě svého domu v Klagenfurtu vlastnil navíc luxusní podkrovní byt ve Vídni, řídil sportovní vůz značky Porsche, jehož cena se pohybovala okolo jednoho milionu šilinků, a v druhé polovině devadesátých let navštěvoval ve třech po sobě jdoucích letech nákladné semináře na Harvardově univerzitě v USA. Tento nový způsob života, který mimochodem u ostatních politiků pranýřoval, však neznamenal odklon od tradičního obyvatelstva. Nadále byl součástí národa a navštěvoval diskotéky, obecní či hasičské slavnosti, kde návštěvníky oslovoval svým vlídným vystupováním, načež získával nové stoupence. Demagogicko-populistický politický styl byl ostatně základní součástí jeho úspěšné taktiky.⁶⁷

2.3 Innsbrucký stranický sjezd a zvolení předsedou FPÖ

Pro Haidera zlomový rok 1986 se odehrával na pozadí voleb spolkového prezidenta. Jeho návrh, aby i FPÖ nominovala svého kandidáta, byl Stegerem zamítnut s odůvodněním, že si to Svobodní jednoduše nemohou dovolit. Přesto se letitý zástupce pravicového křídla, Otto Scrinzi, rozhodl zkusit štěstí a ohlásil nezávislou kandidaturu. Za ÖVP kandidoval Kurt Waldheim⁶⁸ a za SPÖ Kurt Steyrer⁶⁹. Přestože Svobodní v čele se Stegerem vystupovali

---

dvaceti žáků na školním stupni s dvojjazyčným vyučováním či zavedení slovinštiny jako volitelného předmětu pro žáky přihlášené k dvojjazyčné výuce s žádnými, potažmo minimálními znalostmi slovinštiny (jazyka) a postoupila jej do Národní rady. 8. června 1988 byla výborem pro vyučování odhlasována školní reforma menšin (*Minderheitenschulreform*), která mimo jiné zahrnovala: zintenzivnění dalšího vzdělávání pedagogů, změnu učebního plánu, zvýšení kvality vyučování pomocí didakticky upravených učebních materiálů, systém dvou učitelů a snížení počtu žáků ve třídách. Zároveň bylo v rámci upraveného Školního zákona menšin v Korutanech (*Minderheiten-Schulgesetz für Kärnten*) umožněno zřídit na korutanských dvojjazyčných školách dle jazykových aspektů třídy, které budou oddělovat slovinštině mluvící žáky od německy mluvících. K tomu srov. ERMACORA, Felix. *Minderheitenschule in Kärnten*. In: KHOL Andreas, OFNER, Günther a Alfred STIRNEMANN. *Österreichisches Jahrbuch für Politik* 1988. Wien: Verlag für Geschichte und Politik; München: Oldenbourg, 1988, s. 535-540.

⁶⁶ HÖBELT, Lothar. *Defiant Populist: Jörg Haider and the Politics of Austria*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2003, s. 39.

⁶⁷ BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. *Haider und die „Freiheitlichen“ in Österreich*. Berlin: Elefant Press, 1997, s. 29-30.

⁶⁸ Kurt Waldheim (1918-2007) – Po studiu diplomacie ve Vídni byl zaregistrován jako člen SA. Zde následně během vojenské služby v německém wehrmachtu započal i studium práv. Roku 1941 se účastnil válečného tažení do Ruska, kde byl zraněn a vrátil se zpět do Vídně, aby pokračoval ve studiu (zakončeno 1943). V letech 1942-1943 byl nasazen na Baklání, kde byl členem speciální jednotky likvidující tamní partyzány. Také měl být na základě dokumentů zveřejněných v roce 1986 údajně příslušníkem štábu, který organizoval deportaci desítek tisíců řeckých Židů do nacistických vyhlazovacích táborů. Proti nařčení se však Waldheim ohradil a prohlásil, že

navenek nestranně, zcela jasně upřednostňovali právě Steyrera, jakožto zástupce svého koaličního partnera. Naproti tomu Jörg Haider nedokázal potlačit sympatie k tomu, aby nepodpořil Waldheima.⁷⁰

Dne 6. června 1986 byl Kurt Waldheim jako první nesocialistický kandidát od roku 1945 skutečně zvolen novým spolkovým prezidentem, načež se v Rakousku spustil řetězec událostí. Krátce po volbách rezignoval na post spolkového kancléře Fred Sinowatz (SPÖ) a předal svojí funkci dosavadnímu ministru financí, Franzi Vranitzkému. Nový kancléř se vůbec nebránil obnovení velké koalice, jeho vztah ke Svobodným byl zdrženlivý, neboť v jejich partnerství neviděl dlouhodobou perspektivu.⁷¹

Příležitost k vládě bez FPÖ obdržel Vranitzky záhy. Mezi Svobodnými totiž vrcholily vnitrostranické spory, které bezpochyby směřovaly ke změně vedení. Kromě pravicového trendu v Evropě a klesajících voličských sympatií s koalicí s SPÖ byla rozhodujícím faktorem stranické obměny nadvláda nacionálních a pravicově extremistických sil, která souvisela s neschopností Stegerovy skupiny toto křídlo marginalizovat, popřípadě jej zcela vyloučit.⁷² Norbert Steger totiž vůbec nepředpokládal, že by jej nacionalisté kdy mohli svrhnout.

Norbert Gugerbauer, mladý právník z Horních Rakous (1989—1992 předseda tamní FPÖ) byl strůjcem pozdějšího převratu. S Jörgem Haiderem jej pojilo hned několik skutečností. V minulosti patřil do buršáckého spolku a stejně jako v Haiderově případě v něm Friedrich Peter spatřoval velký politický potenciál. Již v roce 1980 se stavěl odmítavě k Stegerově kandidatuře na post spolkového předsedy, neboť vyznával tradiční

---

zde vykonával pouze úřednické, potažmo tlumočnické funkce a o zločinech proti civilnímu obyvatelstvu neměl tušení. Po druhé světové válce a propuštění z amerického zajateckého tábora vstoupil v říjnu roku 1945 do diplomatických služeb a stal se tajemníkem ministra vnitra Karla Grubera. Od roku 1948 zastupoval zájmy Rakouska v zahraničí – velvyslanec v Paříži, Ottawě a stálý zástupce Rakouska v OSN v New Yorku. V letech 1971—1981 zde vykonával funkci generálního tajemníka. V období let 1986-1992 zastával úřad spolkového prezidenta Rakouska. Kvůli své nacistické minulosti obdržel v několika státech statut nežádoucí osoby, v roce 1987 mu byl dokonce zakázán vstup do USA. Mezinárodní ostrakizace jej následně donutila nekandidovat na post prezidenta pro příští volební období. K tomu srov. PELINKA, Anton. Kurt Waldheim. In: DACHS, Herbert, GERLICH Peter a Wolfgang C. MÜLLER. Die Politiker: Karrieren und Wirken bedeutender Repräsentanten der Zweiten Republik. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1995, s. 586-593.

⁶⁹ Kurt Steyrer (1920-2007) – po studiu medicíny ve Vídni a Praze si otevřel vlastní dermatologickou ordinaci. V letech 1952—1981 byl podnikovým lékařem v strojírenském závodu Simmering-Graz-Pauker AG. V roce 1946 vstoupil do SPÖ a Socialistického sdružení lékařů, kde v období 1961—1968 vykonával funkci předsedy. 1975—1983 byl poslancem v Národní radě, ve vládách Kreiského a Sinowatze 1981—1985 byl následně spolkovým ministrem zdravotnictví a ochrany životního prostředí. V roce 1986 kandidoval na post spolkového prezidenta Rakouska, ale ve druhém kole podlehl Kurtu Waldheimovi. K tomu srov. Dr. Kurt Steyrer. In: Österreichisches Parlament [online]. ©2019, 17. 7. 2007 [cit. 2019-03-25]. Dostupné z: https://www.parlament.gv.at/WWER/PAD_01857/index.shtml.

⁷⁰ HÖBELT, Lothar. Defiant Populist: Jörg Haider and the Politics of Austria. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2003, s. 42-43.

⁷¹ Tamtéž, s. 43.

⁷² BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. Haider und die „Freiheitlichen“ in Österreich. Berlin: Elefant Press, 1997, s. 33.

pangermanistické hodnoty. O šest let později se naskytla možnost neoblíbeného vůdce sesadit, a proto podnikl den po prezidentských volbách klíčový krok. Na základě jeho pokynu hornorakouská exekutiva ustanovila šestičlennou komisi, jež měla za úkol vyhledat potenciální předsednické kandidáty. Haider se prozatím této myšlence vzpíral, a tudíž byli osloveni spolkový ministři Harald Ofner a Helmut Krünes. Ale ani jeden z nich nechtěl riskovat své postavení, a tak byla kandidatura opětovně nabídnuta Haiderovi. Ten i nadále s nominací otálel. Obával se, že neobdrží dostatečnou podporu. Navíc i Steger začínal věřit, že s předsedou Svobodných dosáhl příměří, neboť mu nabídl post spolkového ministra, který mimochodem schválil i kancléř Vranitzky, načež Haider 9. září 1986, čtyři dny před stranickým sjezdem v Innsbrucku, oznámil, že se bude ucházet o post předsedy FPÖ.⁷³

Zatímco Stegera podporovala většina vedení FPÖ, Haider mohl počítat s podporou členů z nižších pozic. Výsledkem bylo zvolení Jörga Haidera novým předsedou strany poté, co pro něj hlasovalo 263 delegátů (59,5 %), kdežto Norbert Steger obdržel pouze 179 hlasů (40,5 %). Na Innsbruckém sjezdu šlo bezpochyby o mnohem více, než o pouhou personální změnu ve vedení. Svobodným se podařil návrat k ideologickým kořenům a došlo k potlačení liberální složky. Právě rozhodující porážka Stegera a jeho stoupenců bezprostředně vedla k odchodu několika funkcionářů ze strany. Mezi ně patřil odvolaný generální tajemník Grabher-Meyer či spolkový obchodní vůdce Mario Erschen. Také Steger zbavený svého mandátu v Národní radě byl vytlačen na okraj a stejně jako v případě jeho předsednických předchůdců Petera a Götze mu bylo čas od času pohroženo vyloučením ze strany.^{74 75}

Zbývalo vyřešit otázku tehdejší vládní koalice mezi FPÖ a SPÖ. Socialisté v Korutanech a Štýrsku samozřejmě podporovali její pokračování, zdálo se, že stejný postoj zaujal i Fred Sinowatz, který přestože již nebyl kancléřem, i nadále zastával post předsedy strany. Svobodní také zdůrazňovali svůj zájem na trvání vlády, ale kancléř Vranitzky se nakonec partnerství nevykazující přílišnou podporu v průzkumech veřejného mínění rozhodl ukončit.⁷⁶ Předčasné volby byly vyhlášeny na 23. listopad 1986 a Haiderovi tudíž zbývalo devět a půl týdne k oslovení voličů.⁷⁷

---

⁷³ HÖBELT, Lothar. *Defiant Populist: Jörg Haider and the Politics of Austria*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2003, s. 44-45.

⁷⁴ Na rozdíl od Götze, který byl brán pouze jako dočasně vyloučený, Peter se Stegerem ze strany vystoupili dobrovolně 1992, resp. 1993.

⁷⁵ BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. *Haider und die „Freiheitlichen“ in Österreich*. Berlin: Elefant Press, 1997, s. 34-35.

⁷⁶ V roce 2016 uvedl Vranitzky v rozhovoru pro deník Die Presse dva důvody, na jejichž základě koalici odvolal – zaprvé Haiderova nízká důvěryhodnost, zadruhé odmítnutí FPÖ vymezit se proti národnímu socialismu. K tomu srov. APA – Austria Press Agency. *Koalition mit FPÖ: Kaiser macht Kompromissvorschlag*. In: *Die Presse* [online]. ©2019, 3. 5. 2016 [cit. 2019-03-28]. Dostupné z:

2.4 Období předsednictva 1986-1999

FPÖ začala pod Haiderovým vedením do jisté míry nabírat znaky autoritativní vůdcovské strany⁷⁸ (*Führerpartei*), jejíž nastolená politika si vyžádala nespočet obětí. Většina Stegerových příznivců stranu opustila krátce po Innsbruckém sjezdu, další liberálové jako Heide Schmidtová a Friedhelm Frischenschlager se od strany odštěpili následně v únoru 1993. Někdejší předsedové, vrchní funkcionáři jako Peter, Götz či bývalí ministři Ofner a Krünes byli buď jako potenciální konkurenti, nebo nežádoucí kritikové vytlačeni na okraj strany, popřípadě vyloučeni. Se stejnou krutostí však bylo zacházeno i s Haiderovými stoupenci, resp. lidmi, kteří mu pomohli dosáhnout moci. Mario Ferrari-Brunnenfeld a Kriemhild Trattigová, kteří stáli za jeho vzestupem v zemské organizaci FPÖ-Korutany, byli po konfliktech s Haiderem nuceni stranu opustit. Stejný osud potkal i jeho spolubojovníka proti Norbertu Stegerovi, Waltera Candussiho, jenž byl propuštěn brutálním způsobem. Dokonce i Norbertu Gugerbauerovi, který Haiderovi vydláždil cestu k předsednictví, nezbylo nic jiného, než se po rozepři s ním v roce 1992 vzdát všech svých funkcí v FPÖ. Podobná bezohlednost vůči protivníkům a bývalým přátelům neměla v tehdejší rakouské politice obdoby.⁷⁹

Přesto nelze tvrdit, že by nově nastolená strategie neslavila úspěch. Ta spočívala v mobilizaci a upevnění tradiční členské základny se zvýšeným důrazem na liberalismus a nacionalismus, jakožto klíčové aspekty Svobodných a současně v posílení protestní politiky ve snaze získat nové voliče.⁸⁰

Z hlediska spolkové roviny je možno spatřovat progres již v parlamentních volbách 1986. Přestože se Svobodní umístili až na třetím místě za oběma velkými stranami, lze je považovat za skutečné vítěze, neboť oproti předchozím volbám téměř zdvojnásobili svůj zisk a obdrželi tak 9,7 % hlasů. Nutno podotknout, že nejlépe využili kampaně, která se nesla ve znamení odklonu od věcných témat k mediálním soubojům. Důležitou roli hrála také personalizace - každý druhý volič FPÖ odůvodnil své rozhodnutí primárně osobou Jörga Haidera, případně jeho prezentací v médiích. Svobodní i nadále pokračovali v trendu přetahování voličů ÖVP a SPÖ poté, co z obou stran získali zhruba čtvrt milionu hlasujících.

---

https://diepresse.com/home/politik/innenpolitik/4980880/Koalition-mit-FPOe_Kaiser-macht-Kompromissvorschlag.

⁷⁷ HÖBELT, Lothar. *Defiant Populist: Jörg Haider and the Politics of Austria*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2003, s. 46-47.

⁷⁸ Označení pro politickou stranu, která je odkázána na jednu osobu, která stanovuje cíle, směr politiky a rozhoduje ve všech podstatných záležitostech. Opakem je *Basispartei*, kde je chod politiky ovlivněn aktivními členy.

⁷⁹ BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. *Haider und die „Freiheitlichen“ in Österreich*. Berlin: Elefant Press, 1997, s. 31-36.

⁸⁰ FIALA, Petr. Svobodomyšlná strana Rakouska. In: DANČÁK, Břetislav a Petr FIALA, eds. *Nacionalistické politické strany v Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 56-57.

Zároveň se jim však podařilo udržet pouze dvě třetiny voličů z roku 1983 (odchody převážně k ÖVP). Úspěch zaznamenali i Zelení, kteří se ziskem 4,7 % poprvé zasedli do Národní rady. Vítězství socialistů bylo poznamenáno ztrátou 4,5 %, přesto se jim s 43,1 % podařilo udržet náskok před druhými lidovci (41,3 %). Ti nebyli příliš úspěšní se svojí strategií pod heslem „*Wir führen Österreich aus den roten Zahlen*“ („Vyvedeme Rakousko z červených čísel“) zaměřenou na daňovou reformu a rozpočtový deficit. Rakouská společnost byla sice oběma tématy určitou dobu pozoruhodně zainteresována, nicméně v poslední fázi předvolebního boje se již zájem zcela vytratil – výsledkem byla ztráta 1,9 % a druhý nejhorší výsledek od roku 1945.⁸¹

Rok 1986 tudíž nebyl zlomovým pouze pro Jörga Haidera, ale i pro celou rakouskou politiku. Za zmínku stojí historicky první zvolení nesocialistického kandidáta prezidentem, překvapivé úspěchy FPÖ a Zelených v parlamentních volbách, naproti tomu propad obou velkých stran, jenž přesto představoval návrat k velké koalici po více než dvou desetiletích. Z mezinárodního hlediska byl však tento rok významný především z toho důvodu, že se zde po dlouhých letech dokázalo skrze „Waldheimovu aféru“ otevřít bolestivé téma nacistické minulosti.⁸²

V následujících volbách v roce 1990 již Svobodní získali 16,6 % hlasů, což byl největší úspěch v jejich dosavadní historii. Strana byla úspěšnou i v řadě zemských voleb z počátku devadesátých let, Haider navíc posílil svoji protestní image, přitvrdil kritiku poměrů druhé rakouské republiky a zdůrazňoval nutnost vytvořit „republiku třetí“ osvobozenou od zátěže proporčních mechanismů z minulosti, která by překonala zakonzervovanou konsociační politickou kulturu.⁸³ Nastolený trend pokračoval i v polovině devadesátých let, kdy strana ve dvou po sobě jdoucích spolkových volbách 1994 a 1995 získala 22,5 %, resp. 21,9 % hlasů. Ve volbách do Národní rady v roce 1999, kterým je věnována čtvrtá kapitola, se potom Svobodní poprvé stali druhou nejúspěšnější stranou v zemi se ziskem 26,9 %.⁸⁴

---

⁸¹ PLASSER, Fritz a Peter A. ULRAM. Das Jahr der Wechselwähler: Wahlen und Neustrukturierung des österreichischen Parteiensystems 1986. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther a Alfred STIRNEMANN. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1986. Wien: Verlag für Geschichte und Politik; München: Oldenbourg, 1987, s. 54-69.

⁸² ASAMER, Florian. 1986: Das Jahr in dem alles seinen Anfang nahm. In: Die Presse [online]. ©2019, 23. 4. 2016 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: https://diepresse.com/home/innenpolitik/bpwahl/4973628/1986_Das-Jahr-in-dem-alles-seinen-Anfang-nahm?_vl_backlink=%252Fhome%252Findex.do.

⁸³ HLOUŠEK, Vít. Konflikt versus konsensus: konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006. Brno, 2008, s. 194-196.

⁸⁴ WOLKENSTEIN, Fabio. Austria. In: HOKOVSKÝ, Radko a Jiří KOPAL, eds. Politics and Policies of Integration in Austria, Hungary, Czechia, Denmark and at the EU Level. Brno: League of Human Rights; Praha: European Values Think-Tank, 2013, s. 23-24.

Tab. 2: Výsledky FPÖ ve volbách do Národní rady pod vedením Jörga Haidera

Rok	1986	1990	1994	1995	1999
Zisk %	9,7 %	16,6 %	22,5 %	21,9 %	26,9 %
Počet mandátů	18	33	42	40	52

Zdroj: vlastní na základě informací z

https://www.bmi.gv.at/412/Nationalratswahlen/Historischer_Rueckblick.aspx.

V první polovině devadesátých let se v rakouské politice začala objevovat i témata týkající se evropské integrace. Vzhledem k prosperující ekonomice vyslovilo Rakousko přání navázat kontakt s nejdůležitějším obchodním partnerem, Evropskými společenstvími⁸⁵. Ačkoliv především socialisté byli vůči vyššímu stupni integrace skeptičtí, nakonec se vládní koalice roku 1989 shodla na přístupové smlouvě, jejíž součástí bylo i pokračující zachování neutrality.⁸⁶

Poté, co rakouská delegace vedená ministrem zahraničí Aloisem Mockem (ÖVP) obdržela 1. března 1994 v Bruselu souhlas od zástupců EU a po následném odhlasování „Spolkového zákona o vstupu Rakouska do Evropské unie“ v Národní radě a Spolkovém sněmu, bylo na 12. červen 1994 vyhlášeno historicky druhé celostátní referendum⁸⁷ (*Volksabstimmung*), kde 66,6 % zúčastněných potvrdilo vstup Rakouska do Evropské unie. Evropská otázka však přispěla k polarizaci politického spektra, neboť obě velké strany vstup do EU jednoznačně podporovaly, přičemž opoziční strany FPÖ⁸⁸ a Zelení (*Die Grünen – Die Grüne Alternative*) se z různých důvodů stavěly proti. Jörg Haider započal až dva měsíce před konáním referenda kampaň, ve které označoval vstup do EU za „neobjektivní vládní

⁸⁵ Pozdější název Evropská unie.

⁸⁶ RATHKOLB, Oliver. Die politische Entwicklung Österreichs seit 1989. In: HEISS, Gernot et al. Tschechien und Österreich nach dem Ende des kalten Krieges: Auf getrennten Wegen ins neue Europa. Ústí nad Labem: Albis International, 2009, s. 15.

⁸⁷ První referendum „O mírovém využití jaderné energie“ se v Rakousku uskutečnilo 5. listopadu 1978. Na rozdíl od hlasování o vstupu do EU se však jednalo o referendum fakultativní (přesto se jej zúčastnilo okolo pět mil. obyvatel, z toho pouze přes tři mil. platných hlasů) a vzhledem k většímu počtu negativních hlasů (50,5 % proti 49,5 %) nebylo prosazeno. K tomu srov. Liste der Volksabstimmungen. In: Bundesministerium für Inneres [online]. [cit. 2019-03-22]. Dostupné z: <https://www.parlament.gv.at/PERK/BET/VOLKAB/ListeVOLKAB.shtml>.

⁸⁸ Přitom nelze označit postoj Svobodných k referendu o EU za vyloženě odmítavý. Na přelomu 80. a 90. let platila FPÖ za stranu nejvíce se vyslovující k vstupu do Evropských společenství, teprve v průběhu roku 1993 ve straně jako celku převážilo negativní hodnocení. Po vstupu Rakouska se kritika přeměnila v odmítání východního rozšíření Evropské unie.

propagandu“. Ve zbývajících týdnech před hlasováním ještě přitvrdil ve svém postoji a na adresu vládního snažení nešetřil bizarními argumenty jako „Krvavá čokoláda“, „Příkazy svobodných zednářů Vranitzkému“, „Odvody vody do Madridu“ či „Červci v jogurtu“. Tyto infantilně prezentované názory dopomohly ve výsledku koaličním stranám, neboť i zarytým odpůrcům Evropské unie nezbylo nic jiného než nevěřičně kroutit hlavami. Pozitivní postoj k evropské integraci naopak zaujal nově vytvořený subjekt Liberální fórum (*Liberales Forum, LIF*), jenž se odštěpil od FPÖ v únoru 1993. Do LIF přešli bývalí členové Svobodných, kteří nesouhlasili s Haiderovým proticizineckým postojem a chtěli prosazovat skutečnou liberální politiku.⁸⁹

Svoji rostoucí popularitu potvrdila FPÖ i v prvních rakouských volbách do Evropského parlamentu v říjnu 1996. Vítězem se sice stala ÖVP (29,7 %), ale Svobodní za pomoci kampaně zaměřenou na domácí témata výrazně posílili na 27,5 %. Naopak propad zaznamenali po delší době sociální demokraté (29,2 %) a následující parlamentní volby konané roku 1999 tak slibovaly zajímavý souboj.⁹⁰

2.5 Pravicový extremismus nebo populismus?

Jörga Haidera provázelo po celou jeho pozdější kariéru několik kontroverzních výroků směřujících převážně k nacistické minulosti.

V roce 1988 označil v televizním pořadu *Inlandsreport*⁹¹ rakouskou národnost za „ideologický zmetek“, jehož úkolem bylo po roce 1945 zakrýt skutečnost, že Rakušané jsou ve skutečnosti Němci. Haiderovo vyjádření vyvolalo v zemi silné rozhořčení, pouze v pravicově-extremistických řadách byl tento výrok vychvalován. Řada poslanců z ÖVP a SPÖ se nechala v tisku slyšet, že Haiderova mluva je hodna krajních neonacistů, jiní hovořili o ráně do tváře pro rakouské národní povědomí. Zelení, KPÖ a několik slovinských organizací podali proti výroku protest. Haider si přesto i po diskusích se spolkovým prezidentem Waldheimem nadále trval na svém. U lidovců, jejichž předseda Alois Mock uvažoval o možnosti utvoření koalice se Svobodnými, se rozpoutala horlivá diskuze. Zatímco generální tajemník Helmut Kukacka se spolu s místopředsedou Erhardem Busekem vymezil proti eventuální spolupráci s Haiderem, Mock se stále neodhodlal k jasnému odřeknutí, což

---

⁸⁹ GEHLER, Michael. Der lange Weg nach Europa: Österreich vom Ende der Monarchie bis zur EU. Innsbruck: Studien Verlag, 2003, s. 318-329.

⁹⁰ HLOUŠEK, Vít. Konflikt versus konsensus: konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2008, s. 197.

⁹¹ Bývalý informační pořad televizní stanice ORF, který byl vysílán jednou týdně v rámci hlavního večerního programu. Jednotlivé díly se zabývaly převážně vnitrostátní politikou. Protiklad zabývající se zahraničním děním představoval *Auslandsreport*, po jehož ukončení byl *Inlandsreport* přejmenován na *Der Report*, následně jen *Report*.

znepokojilo jak spolkového kancléře, tak koaličního partnera SPÖ. Poté, co šéf Svobodných ve svém prohlášení ještě přitvrdil, přihlásil se k německé kulturní společnosti a zároveň zavrhl státní svátek připomínající 26. října vznik druhé rakouské republiky (*Nationalfeiertag*), přiostrily se i reakce SPÖ, ÖVP a Zelených. Busek označil Haidera za „navěky včerejšího“ a Karel Smolle (Zelení) prohlásil, že Haider kráčí v šlépějích těch, kteří Rakousko vymazali z mapy Evropy. Celý spor byl zažehán po Haiderově opětovném setkání s Waldheimem, ve kterém předseda FPÖ bez vší pochybnosti potvrdil příslušnost své strany k rakouskému autonomnímu státu. Po omilostnění nejvyšším představitelem státu byla kauza bez negativních následků pro Haidera uzavřena, přestože se jí nadále zabýval nejméně jeden novinový článek.⁹²

Dne 13. června 1991 pro změnu chválil zaměstnaneckou politiku Třetí říše, když ji označil za spořádanou. Stalo se tak v korutanském zemském sněmu v rámci debaty o politice pracovního trhu a zaměstnávání cizinců. Haider, který byl již dva roky zemským hejtmanem, se vyslovil pro zpřísnění nařízení pro nezaměstnané. Na jeho slova tehdy zareagoval poslanec zemského sněmu Gerhard Hausenblas (SPÖ) a prohlásil, že podobné požadavky zde již existovaly, ale v období Třetí říše. Haiderova odpověď zněla: „*Ne, takové v Třetí říši nebyly, protože tam byla vykonávána spořádaná zaměstnanecká politika, což ani vaše vláda ve Vídni není v současné době schopna zvládnout, to si je třeba říci.*“ Následně se sice poněkud vlažně za své neúmyslné vyjádření omluvil, načež následující den v rozhovoru pro rozhlasovou stanici ORF vzal omluvu zpět s tím, že pouze vyjádřil skutečnost. Později své stanovisko vícekrát zopakoval a dokonce se tak stylizoval do role novodobého bořítele tabu. Kontroverzní výrok pochopitelně spustil lavinu reakcí. Čelní představitelé ÖVP, SPÖ a Zelených požadovali Haiderovu okamžitou rezignaci na post zemského hejtmana. Korutanští socialisté oznámili, že se chystají vyslovit Haiderovi nedůvěru a čekalo se na podporu lidovců, u kterých vznikla na toto téma interní debata. Zatímco spolkový předseda Josef Riegler naléhal na Haiderovo odvolání, pakliže neodstoupí sám, předseda korutanské zemské organizace Christof Zernatto nadále otálel a odmítal SPÖ podpořit, neboť očekával, že Haider odstoupí z vlastní iniciativy. Nedůvěru Haiderovi SPÖ vyslovila 21. června 1991 v korutanském zemském sněmu, Zernatto se až do poslední chvíle snažil se Svobodnými

---

⁹² BAILER, Brigitte. „Ideologische Mißgeburt“ und „ordentliche Beschäftigungspolitik“. In: SICKINGER, Hubert a Michael GEHLER. Politische Affären und Skandale in Österreich: Von Mayerling bis Waldheim. Thaur – Wien - München: Kulturverlag, 1996, s. 666-671.

dosáhnout vzájemného konsensu, načež se ÖVP týž den překvapivě odhodlala k odsouhlasení návrhu, a tak poprvé v historii druhé republiky došlo k odvolání zemského hejtmána.⁹³

Následky obou skandálů lze označit za protichůdné. Zatímco v případě „ideologického zmetku“ lze mluvit o Haiderově úspěchu, neboť ještě posílil svoji pověst kontroverzního politika a o několik měsíců později uspěl v zemských volbách v Dolních Rakousech (9,4 %, 5 mandátů), po vychvalování zaměstnanecké politiky Hitlerova Německa však utrpěl první těžkou porážku.

Ať už byly výroky předsedy, ale i nižších funkcionářů FPÖ jakkoliv sporné, podle politologa Fialy je nutno je chápat v celorakouských souvislostech a v kontextu vývoje třetího tábora. Účelem tak nebylo oživení nacismu, ale spíše oslovení některých voličských kruhů s tím, že jim je do určité míry nabídnuta akceptace jejich minulosti. Následné fungování tohoto konceptu nebylo tudíž podmíněno osobou Jörga Haidera či Svobodných, ale spíše obtížným vyrovnáváním se Rakouska s vlastními dějinami.⁹⁴

Přesto je pro řadu odborníků problematické identifikovat skutečnou ideologii FPÖ. Dle mnoha kritických pozorovatelů se její jádro dosud nachází v nacionální tradici strany, přičemž ani pozdější Haiderův příklon k rakouskému nacionalismu⁹⁵ markantně nepoznamenal rozsáhlou deliberalizaci a krajně pravicové tendence v ideologii Svobodných. Pochybně je nahlíženo již delší dobu na tři aspekty. Jedná se o převážně starší stranické programy a písemnosti obsahující vyjádření, která mají dle názoru externích, ale i vnitrostranických posuzovatelů bagatelizovat nacistickou minulost. Zadruhé byly na základě studií prokázány kontakty některých členů a funkcionářů FPÖ s pravicově radikálními kruhy. A posledním terčem kritiky jsou expresivní vyjádření Svobodných, obzvláště Jörga Haidera, který se, jak bylo nastíněno v této kapitole výše, zcela nepřesvědčivě nedistancoval od německonacionálních či krajně pravicových myšlenek.⁹⁶

---

⁹³ Tamtéž, s. 672-677.

⁹⁴ FIALA, Petr. Svobodomyšlná strana Rakouska. In: DANČÁK, Břetislav a Petr FIALA, eds. Nacionalistické politické strany v Evropě. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 60.

⁹⁵ Nacionalismus je tradiční položkou třetího tábora. Nemusí být vykládán vyloženě negativně, pro většinu voličů je atraktivní jakožto výraz konzervativního tradicionalismu, navíc je dobře slučitelný s liberalismem, aniž by musel být doprovázen šovinistickými akcenty. Haider se dokonce několikrát postavil proti skupinkám uvnitř strany, které reprezentovali radikální nacionalismus, přestože tuto oblast v polovině osmdesátých let sám oživoval ve snaze integrovat takto smýšlející voliče. Nacionalismus v FPÖ lze na základě historického vývoje identifikovat dvěma způsoby. Na jedné straně se jedná o německý nacionalismus, který do jisté míry kritizuje rakouský stát a na straně druhé jde o nacionalismus rakouský čili rakouské vlastenectví, ke kterému se přiklonilo vedení strany a pravděpodobně i členská a voličská základna převážně v průběhu 90. let. K tomu srov. FIALA, Petr. Svobodomyšlná strana Rakouska. In: DANČÁK, Břetislav a Petr FIALA, eds. Nacionalistické politické strany v Evropě. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 61.

⁹⁶ LUTHER, Kurt Richard. Die Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ) und das Bündnis Zukunft Österreich (BZÖ). In: Herbert Dachs et al. Politik in Österreich: Das Handbuch. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2006, s. 380.

3. Proměna společnosti jako jeden z faktorů Haiderova úspěchu

Vzestup Jörga Haidera i celé Svobodné strany Rakouska zcela nepochybně probíhal na pozadí rozsáhlé proměny rakouské společnosti, jejíž počátky lze hledat v osmdesátých letech.

Prvním znatelným rysem společnosti, která již téměř ztratila podobu válkou zničeného státu, byl úpadek charakteristického modelu sociálního partnerství, který zaručoval kooperaci mezi stranami velké koalice a odborovými svazy. Ke krizi mechanismu došlo po posílení protestních stran FPÖ a Zelených, kteří v tomto systému nebyli nikdy zastoupeni. Model založený převážně na principu vyhýbání se konfliktům namísto jejich řešení tak byl notně oslaben.⁹⁷

Fenomén *dealignmentu*⁹⁸ bylo možné v osmdesátých letech spatřovat v celé západní Evropě. Převážně mladá generace Rakušanů se vyznačovala protestním politickým chováním a po odvrácení se od obou velkých stran hledala alternativu u Svobodných či Zelených, případně se od politiky distancovala úplně (*Politikverdrosenheit*)⁹⁹.¹⁰⁰

Změna volebního chování se následně projevila u SPÖ a ÖVP, které začaly od počátku devadesátých let ztrácet členy i voliče, což vedlo k dynamizaci stranického systému. Zatímco do osmdesátých let v Rakousku převládal stabilní systém dvou a půl stran, od roku 1986 jsou v Národní radě zastoupeny minimálně čtyři strany (multipartistický systém)¹⁰¹.¹⁰²

---

⁹⁷ REITERER, Albert F. Gesellschaft in Österreich: Sozialstruktur und Sozialer Wandel. Wien: WUV - Universitätsverlag, 1995, s. 229.

⁹⁸ *Dealignment* – proces oslabování vazeb stran, kdy tradiční skupinová příslušnost ztrácí na významu a voličské chování se stává mobilnějším. Charakteristické pro fáze dealignmentu je: 1) Pokles afektivních stranických vazeb či schopnosti identifikovat se s určitou stranou. 2) Rostoucí ochota ke změně, nárůst nestálých/nerozhodnutých voličů. 3) Rostoucí nespokojenost, difúzní vztek a růst protestního potenciálu voličů. 4) Vznik nových politických subjektů, případně odštěpovací tendence uvnitř tradičních stran. 5) Oslabení integračních a mobilizačních schopností tradičních stran. 6) Vyostřování vnitrostranických konfliktů, rostoucí shon a nervozita stranických elit, značná názorová odlišnost. K tomu srov. PLASSER, Fritz. Parteien unter Stress: Zur Dynamik der Parteiensysteme in Österreich, der Bundesrepublik Deutschland und den Vereinigten Staaten. Wien – Köln – Graz: Böhlau, 1987, s. 23).

⁹⁹ *Politikverdrosenheit* neboli „znechucení politikou“ je termín označující rostoucí distanc, nedůvěru a cynismus společnosti vůči aktérům a institucím politického systému. Obvykle bývá posílen senzacechtivou publicistikou a doložen aférami, skandály a administrativními chybami z politického prostředí. K tomu srov. tamtéž, s. 188.

¹⁰⁰ HLOUŠEK, Vít. Konflikt versus konsensus: konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006. Brno, 2008: Mezinárodní politologický ústav, s. 190.

¹⁰¹ Italský politolog Giovanni Sartori (1924-2017) rozlišil v sedmdesátých letech dva typy multipartistických systémů. 1) Umírněný multipartismus, kde se objevuje zpravidla 3-5 relevantních stran (max. šest) a žádná ze stran není antisystémová – nízká ideová polarizace. 2) Extrémní multipartismus, ve kterém se nachází více jak šest relevantních stran, přítomnost antisystémových stran – ohrožení demokratického režimu.

¹⁰² ROSENBERGER, Sieglinde. Politische Parteien – Dynamiken, Wandel, Erosionen. In: HEISS, Gernot et al. Tschechien und Österreich nach dem Ende des kalten Krieges: Auf getrennten Wegen ins neue Europa. Ústí nad Labem: Albis International, 2009, s. 78.

Za další faktor lze považovat proměnu hospodářství a pracující společnosti. V padesátých letech pracovala přibližně třetina populace v zemědělství. V roce 1970 již zemědělská zaměstnanost klesla na 14 % a na konci druhého milénia to byly pouhá 3 % obyvatelstva. K úpadku došlo zároveň i v průmyslovém a řemeslném odvětví. Naproti tomu byl na vzestupu terciární sektor, neboť v roce 2001 pracovalo ve služebním odvětví téměř 70 % lidí. Pokles zaznamenaly i odborové organizace – v roce 1993 činilo rozsah 43 %, roku 2002 pouze 36 %. Není proto překvapením, že změna preferencí pracujících vedla k značným ztrátám SPÖ.¹⁰³

Pozoruhodným úkazem byla i postupná sekularizace společnosti, jejímž vlivem utrpěla zejména ÖVP¹⁰⁴. V roce 1990 se ke katolicismu hlásilo celých 91, 8 %, přičemž za ateisty se považovalo pouhých 0,2 %. O pět let později žilo již na území Rakouska „jen“ 78 % katolíků a počet nevěřících vzrostl na 8,6 %. Tento jev vedl sice k uvolnění vazeb mezi katolickou církví a ÖVP, nicméně lidovci se i nadále mohli těšit plné podpore ze strany katolicky smýšlejících voličů.¹⁰⁵

Zásadní změnu lze pozorovat i ve vztahu voliče a strany. Jestliže ještě mezi padesátými a šedesátými lety vykazovaly tři čtvrtiny voličů silné vazby k některé z politických stran, koncem minulého století to již byla pouhá polovina. Od poloviny sedmdesátých let zároveň došlo k poklesu počtu členů v tradičních stranách. Podle statistik jednotlivých stran se členské základny do roku 1996 zmenšily o 10 %.¹⁰⁶ Příčina spočívala v již zmiňované všeobecné nespokojenosti elektorátu s politickými elitami, jež byla doprovázena sociálně ekonomickými proměnami jako rostoucí mobilita, industrializace, suburbanizace a modernizace výrobního sektoru. Voliči již nebyli prvotně vázání skupinovou příslušností, ale rozhodovali se individuálně. Lidovci a socialisté se tak začali potýkat se sníženou motivací, ochabla jejich mobilizační schopnost a schopnost vést kampaň, z čehož

---

¹⁰³ Tamtéž, s. 80-85.

¹⁰⁴ Zisky ÖVP byly poznamenány i strukturálními změnami na venkově. Zemědělci a živnostníci, kteří tvořili základnu lidovců, představují v dnešní době neustále se zmenšující sociální skupinu. K tomu srov. ROSENBERGER, Sieglinde. Politische Parteien – Dynamiken, Wandel, Erosionen. In: HEISS, Gernot et al. Tschechien und Österreich nach dem Ende des kalten Krieges: Auf getrennten Wegen ins neue Europa. Ústí nad Labem: Albis International, 2009, s. 85.

¹⁰⁵ HLOUŠEK, Vít. Konflikt versus konsensus: konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006. Brno, 2008: Mezinárodní politologický ústav, s. 188-192

¹⁰⁶ MÜLLER, Wolfgang C., PLASSER, Fritz a Peter A. ULRAM. Schwäche als Vorteil, Stärke als Nachteil. Die Reaktion der Parteien auf den Rückgang der Wählerbindungen in Österreich. In: MAIR, Peter, MÜLLER, Wolfgang C. a Fritz PLASSER. Parteien auf komplexen Wählermärkten: Reaktionsstrategien politischer Parteien in Westeuropa. Wien: Signum Verlag, 1999, s. 205-206.

v důsledku profitovaly strany jako FPÖ a Zelení, které nebyly příliš propojeny s prostředím tradičních politických táborů.¹⁰⁷

V tomto ohledu nelze opomenout ani změnu volebního chování žen. Ve volbách do Národní rady roku 1975 nevolily pracující ženy převážně konzervativně jako doposud. Na základě příklonu SPÖ k úpravě lhůt a spolupráci s Novým ženským hnutím se socialisté stali více volenými ženami než muži. Vzhledem k převažujícím hlasům žen byly/jsou za „ženské strany“ pokládány i Zelení a LIF. K proměně došlo i v rámci rodiny. Zatímco v Rakousku byl dlouhodobě upřednostňován klasický model rodiny s matkami plnícími funkce žen v domácnosti, od sedmdesátých let se tradiční vazby uvolnily a ženy se staly politicky a pracovně flexibilnějšími. Zároveň vzrostl počet rodičů-samoživitelů, nesezdaných rodin a bezdětných partnerství.¹⁰⁸

3.1 FPÖ a proticizinecký postoj

Jedním z nových témat se v Rakousku stali v devadesátých letech cizinci či přistěhovalci.

Zatímco v roce 1961 zde žilo pouhých 100 000 cizích státních příslušníků (1,4 % celkového obyvatelstva), koncem šedesátých let vzrostl vlivem úbytku tuzemských pracovních sil počet pracovních migrantů ze zemí tehdejší Jugoslávie a Turecka na 4 % celkového obyvatelstva.¹⁰⁹

V souvislosti se změnami v Evropě po roce 1989, kdy se Rakousko stalo terčem tzv. ekonomických migrantů a podíl cizinců vystoupal na více než 8 %, se začaly objevovat proticizinecké nálady. Důkazem byla ubývající ochota státu k humanitární pomoci během války v bývalé Jugoslávii, odkud každodenně proudily vlny uprchlíků. Iniciativu tak musely převzít relativně úspěšné záchranné akce jako „*Nachbar im Not*“ („Soused v nouzi“).¹¹⁰

Cizinci se na začátku devadesátých let pochopitelně stali žhavým politickým tématem. Masová média, především bulvární deník *Kronen Zeitung*, začal problém namísto snahy o jeho řešení ještě vyostřovat stupňujícími obavami a předsudky.¹¹¹ Volný průchod přes

---

¹⁰⁷ PLASSER, Fritz a Peter A. ULRAM. Bürger und Politik in Österreich. In: GABRIEL, Oscar W. a Fritz PLASSER. Deutschland, Österreich und die Schweiz im neuen Europa: Bürger und Politik. Baden-Baden: Nomos, 2010, s. 171.

¹⁰⁸ ROSENBERGER, Sieglinde. Politische Parteien – Dynamiken, Wandel, Erosionen. In: HEISS, Gernot et al. Tschechien und Österreich nach dem Ende des kalten Krieges: Auf getrennten Wegen ins neue Europa. Ústí nad Labem: Albis International, 2009, s. 82-84.

¹⁰⁹ RATHKOLB, Oliver. Die Zweite Republik (seit 1945). In: WINKELBAUER, Thomas et al. Geschichte Österreichs. Stuttgart: Reclam, 2015, s. 593.

¹¹⁰ VOCELKA, Karl. Geschichte Österreichs: Kultur – Gesellschaft - Politik. München: Wilhelm Heyne, 2002, s. 350-351.

¹¹¹ RATHKOLB, Oliver. Die Zweite Republik (seit 1945). In: WINKELBAUER, Thomas, eds. Geschichte Österreichs. Stuttgart: Reclam, 2015, s. 593.

hranice, proudící davy imigrantů, rostoucí racionalizace výroby následkem nových technologií a z ní resultující nezaměstnanost začaly v mnoha lidech vyvolávat kromě modernizačních obav a nejistoty i nevoli.¹¹² Cizinecké otázky dokázali náležitě využít Svobodní, kteří na zmiňovaném tématu dodnes zakládají své volební kampaně.

Haider začal radikální rétorikou a šířením polopravd či lží cílit na voliče obou velkých stran. Zintenzivněním imigrační otázky se mu následně podařilo získat na svou stranu zejména voliče SPÖ a razantně zvýšit volební zisky. Výzkum veřejného mínění, kterého se roku 1998 zúčastnily 2 tisíce obyvatel, odhalil polarizaci rakouské společnosti. Výsledky ukázaly, že zatímco čtvrtina Rakušanů jednoznačně nezastávala xenofobní postoje a další čtvrtina byla k tomuto tématu neutrální, téměř polovina respondentů se k cizincům stavěla pesimisticky (22 %), resp. velmi odmítavě (26 %). Na základě toho lze konstatovat, že polovina společnosti zaujímal k cizincům relativně přívětivý postoj, kdežto druhá polovina na ně nahlížela v negativním světle. Předsudky vůči cizincům v Rakousku existovaly již v období první přistěhovalecké vlny roku 1978. Ty však zůstaly prostřednictvím tehdejší zaměstnanecké a sociální politiky Bruna Kreiského skryty. Jörg Haider tak svojí populistickou taktikou pouze probudil skryté xenofobní postoje nemalé části rakouské populace.¹¹³

3.2 Volksbegehren „Österreich zuerst“

V říjnu 1992 pokračoval Haider v podněcování proticizineckých nálad. Přestože měl původně v plánu vyvolat *Volksbegehren*¹¹⁴ stavící se proti privilegiím zaměstnanců Rakouské národní banky, nakonec se rozhodl zacílit na perspektivnější téma cizinců. Pod názvem „*Österreich zuerst*“ („Rakousko především“), který použil i tehdejší spolkový prezident Thomas Klestil v prezidentských volbách o půl roku dříve, oznámil svůj záměr a předložil dvanáctibodový program, jehož hlavní myšlenkou bylo, že Rakousko nemůže být považováno za imigrační stát.¹¹⁵

¹¹² BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. Haider und die „Freiheitlichen“ in Österreich. Berlin: Elefant Press, 1997, s. 128.

¹¹³ RATHKOLB, Oliver. Die politische Entwicklung Österreichs seit 1989. In: HEISS, Gernot et al. Tschechien und Österreich nach dem Ende des kalten Krieges: Auf getrennten Wegen ins neue Europa. Ústí nad Labem: Albis International, 2009, s. 14-15.

¹¹⁴ *Volksbegehren* – jeden z nástrojů přímé demokracie v Rakousku, pomocí kterého může veřejnost iniciovat vznik zákona. Jako první krok je po ohlášení *Volksbegehren* nezbytné shromáždit minimálně 8401 podpisů v úvodním řízení (*Einleitungsverfahren*). Poté následuje *Eintragungsverfahren* (zapisovací řízení), ve kterém musí návrh v týdenní lhůtě podpořit alespoň 100 tisíc oprávněných voličů k tomu, aby byl postoupen Národní radě k projednání. Ta je sice povinna návrh zákona prodiskutovat, ale nemusí být odhlasován.

¹¹⁵ HÖBELT, Lothar. Defiant Populist: Jörg Haider and the Politics of Austria. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2003, s. 86.

Petice ustanovovala následujících 12 bodů:

1. Zakotvení spolkového zákona v ústavě: „Rakousko není přistěhovaleckou zemí“ („*Österreich ist kein Einwanderungsland*“).
2. Zastavení imigrace do té doby, dokud nebude nalezeno uspokojivé řešení otázky nelegálních přistěhovalců, vyřešena bytová krize a snížena míra nezaměstnanosti na 5 %.
3. Povinnost každého pracujícího cizince prokázat se v místě výkonu práce průkazem s uvedením pracovního povolení a potvrzením o zdravotním pojištění.
4. Zvýšení exekutivních pravomocí cizinecké a kriminální policie, společně se zvýšením jejich platového ohodnocení a zajištěním odpovídajícího vybavení pro boj s nelegálními migranty.
5. Okamžité zřízení trvalé ochrany hranic namísto nasazení složek spolkové armády.
6. Uvolnění situace ve školách pomocí redukce počtu žáků s cizím mateřským jazykem ve třídách (nejvýše 30 %). Zřízení speciálních tříd v případě počtu cizojazyčných žáků přesahujících 30% hranici.
7. Ustanovení umožňující účastnit se standardního vyučování pouze cizincům s odpovídajícími znalostmi německého jazyka.
8. Odebrání volebního práva cizincům.
9. Zabránění praktikám předčasného udělení rakouského státního občanství.
10. Zřízení nekompromisních opatření proti nelegálním živnostenským činnostem (cizinecké spolky a kluby) a proti zneužití sociálních dávek.
11. Okamžité vyhoštění a zákaz pobytu v Rakousku pro pachatele trestných činů.
12. Vytvoření Východoevropské nadace (*Osteuropa-Stiftung*), která by zamezila migračním vlnám.¹¹⁶

Sociální demokraté zcela oprávněně pochybovali o nezbytnosti celého *Volksbegehren* a Svobodným doporučili, aby své další kroky prováděli spíše v Národní radě než se dostat do problémů kvůli kontroverznímu tématu petice. Jörg Haider však usiloval o získání voličů

---

¹¹⁶ FELDMANN, Klaus. Die Diskussion zur Asyl- und Ausländerpolitik in Österreich. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther a Alfred STIRNEMANN, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1992. Wien: Verlag für Geschichte und Politik; München: Oldenbourg, 1993, s. 471.

konkurenčních stran a téma imigrace již delší dobu oslovovalo nezanedbatelnou část voličů. Obě velké strany zůstaly po dobu vyvíjející se kampaně neutrální, pouze odrazovali své podporovatele od podepsání návrhu. Propagandy proti Haiderově petici se tak ujal politicky aktivní výbor *SOS Mitmensch* („SOS bližní“) založený v prosinci 1992. Ten byl tvořen několika vlivnými postavami, převážně církevními představiteli s vazbami na politické strany. Dokonce i biskup Kurt Krenn, u kterého existovaly silné předpoklady, že patří mezi sympatizanty Svobodných, veřejně prohlásil, že se v žádném případě nechystá *Volksbegehren* podpořit.¹¹⁷

Petice získala mezi 25. lednem a 1. únorem 1993 téměř 417 tis. podpisů, podpořilo ji tedy méně než 10 % rakouské populace. Nejúspěšnější byli Svobodní pochopitelně v Korutanech, kde získali přes 13 %. Následovaly Horní Rakousy s téměř 9 %. Naopak v Dolních Rakousech neobdržela FPÖ ani 5 % podpisů. Na první pohled se nejednalo o špatný výsledek, přesto v táboře FPÖ převládalo zklamání. Jörg Haider před začátkem kampaně doufal v zisk alespoň 20 %, a tudíž psal tisk o jeho velké porážce. Důvod k radosti měl na druhé straně *SOS Mitmensch*, nadšení však záhy vystřídal rozčarování, když organizátoři zjistili, že většina klauzulí, proti kterým protestovali, se mezitím skutečně staly součástí vládní politiky. Strany velké koalice se totiž proti *Volksbegehren* nikdy zcela jednoznačně nevymezily, neboť dokonce souhlasily s Haiderovým postojem k jednotlivým záležitostem, nepodporovali jen metody, kterými je prosazoval. Vzhledem ke vzájemným sympatiím mezi předsedou FPÖ a socialistickým spolkovým ministrem vnitra Franzem Löschnakem došlo 1. července 1993 k znovuzavedení kvót omezujících počet pracovních povolení (20 tisíc). Poté, co se Löschnakův nástupce Caspar Einem pokusil roku 1996 kvóty zvýšit, odborové organizace pomohly Svobodným tuto iniciativu potlačit.¹¹⁸

Negativní důsledky *Volksbegehren* však byly mnohem dalekosáhlejší. Dne 23. ledna 1993, dva dny před zahájením petice, se na vídeňském náměstí *Heldenplatz* shromáždilo téměř 300 tisíc lidí se zapálenými svíčkami, aby vyjádřili nesouhlas s utlačováním cizinců. Akce *Das Lichtermeer* („moře světél“) iniciovaná *SOS Mitmensch* se tehdy stala nejpočetnější demonstrací v historii druhé republiky. Dav neprotestoval nejen proti Svobodným, ale také proti přistěhovalecké a azylové politice koaličních stran.¹¹⁹ Zejména díky tomuto aktu lidské soudržnosti nelze dle mého názoru považovat „*Österreich zuerst*“ za úspěšné. Přítomen byl i

---

¹¹⁷ HÖBELT, Lothar. *Defiant Populist: Jörg Haider and the Politics of Austria*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2003, s. 87.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 87-88.

¹¹⁹ 20 Jahre Lichtermeer. In: ORF [online]. 20. 1. 2013 [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: <https://oesterreich.orf.at/stories/2567688/>.

Peter Pilz, současný místopředseda parlamentní strany *Jetzt – Liste Pilz* (Nyní – Pilzova listina) a spoluzakladatel *SOS Mitmensch*. „*Tehdejší požadavky jako stop imigrace, nasazení více kriminalistů a kvóty pro německy nehovořící školáky jsou i v dnešním politickém diskursu téměř na denním pořádku,*“ rekapituloval Pilz situaci v roce 2013, kdy od konání *Lichtermeer* uplynulo dlouhých dvacet let. Rozpoložení neskrýval ani další ze zakladatelů tísňové organizace, Peter Huemer. „*Dnešní politici jsou vůči cizincům ještě nepřátelštější než tehdy,*“ mínil a posteskl si při vzpomínce, že tehdejší vláda požadavky Svobodných z velké části splnila. Podle Huemera chtěly koaliční strany tímto krokem Svobodné zastavit.¹²⁰

Další reakce se dostavila několik dní po *Volksbegehren*. Proticizinecká karta Jörga Haidera měla za následek dlouhodobě se rozšiřující propast mezi nacionalisty a liberály uvnitř FPÖ. Poslední pomyslnou kapkou byla právě petice omezující práva přistěhovalců. Nespokojené pětičlenné grémium liberálů vedených Heide Schmidovou opustilo FPÖ a společně s dříve vystoupivšími členy založili nové uskupení - Liberální fórum.¹²¹

Přestože jsem již několikrát uvedl, že výsledky *Volksbegehren* nelze hodnotit kladně, je možné v celém procesu najít pozitiva. Svobodní dali najevo, že i nadále budou spoléhat na podněcování proticizineckých nálad v Rakousku. Jörg Haider ještě více posílil svoji roli protestního či kontroverzního politika a zviditelnil se v médiích po celém světě. Dokonce i samotné heslo „*Österreich zuerst*“ se stalo jakýmsi kultovním mottem a v rétorice strany se objevuje dodnes.

---

¹²⁰ PÖLL, Regina. 20 Jahre Lichtermeer. Vom „emotionalen Moment“ zum Rechtsruck. In: Die Presse [online]. ©2019, 1. 2. 2013 [cit. 2019-04-11]. Dostupné z: https://diepresse.com/home/politik/innenpolitik/1340141/Lichtermeer_Vom-emotionalen-Moment-zum-Rechtsruck.

¹²¹ BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. Haider und die „Freiheitlichen“ in Österreich. Berlin: Elefant Press, 1997, s 40-41.

4. „Supervolební“ rok 1999

Pro Haidera klíčový rok 1999 je možno označit za „supervolební“. Kromě voleb do Národní rady se konaly také volby do Evropského parlamentu a série zemských voleb v Korutanech, Solnohradsku, Tyrolsku a Vorarlbersku.

4.1 Volby do Evropského parlamentu

Evropské volby se oproti roku 1996 nesly ve znamení dramatického poklesu volební účasti (volby druhého řádu)¹²². Ani atraktivní kandidáti, zásadní témata a emotivní projevy nezabránili propadu z téměř 68 % na 49 %. Oběma velkým stranám se podařilo lehce zvýšit své zisky (SPÖ – 31,7 %, ÖVP - 30,7 %), Zelení svůj podíl dokonce téměř zdvojnásobili (9,3 %). Ztrátu 4 % zaznamenali Svobodní, kteří přesto dosáhli solidního výsledku 23,4 %.¹²³

Tab. 3: Výsledky voleb do Evropského parlamentu 1999

Název strany	ÖVP	SPÖ	FPÖ	GRÜNE	LIF
Zisk v %	30,7	31,7	23,4	9,3	2,7
Počet mandátů	7	7	5	2	0
Rozdíl v %	+ 1	+ 2,6	-4,1	+ 2,3	-1,6

Zdroj: vlastní na základě informací z

https://www.bmi.gv.at/412/Europawahlen/Europawahl_1999/

V porovnání s předchozími volbami byly patrné nuance i z hlediska kampaně. Zatímco v roce 1996 společností rezonovala klasická témata FPÖ spojená s kritikou úsporného balíčku spolkové vlády (*Sparpaket der Bundesregierung*)¹²⁴, konsekvencí vstupu do EU či zavedení jednotné měny Eura a vymezováním se vůči přistěhovalcům, roku 1999 byl předvolební boj založen převážně na bezpečnostní politice. Vzhledem k tehdy probíhajícímu válečnému

¹²² Termín pro označení voleb, které občané považují za méně důležité. V parlamentních systémech pod něj lze zpravidla zařadit všechny typy voleb kromě voleb parlamentních (komunální, krajské či zemské a volby do EP).

¹²³ PLASSER, Fritz, ULRAM, Peter A. a Franz SOMMER. Europawahlen oder Testwahlen? Analyse der Wahlen zum Europäischen Parlament 1999. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, BURKERT-DOTTOLO, Günther a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1999. Wien: Böhlau, 2000, s. 89.

¹²⁴ Termín, který ve všeobecném jazykovém užití označuje soubor opatření k dosažení specifického cíle úspor. Je užíván především v oblasti politiky k označení snížení rozpočtového deficitu. Ve společnosti vyvolává zpravidla negativní konotace.

konfliktu v Kosovu postavili sociální demokraté a Zelení svoji kampaň na nutnosti zachování neutrality, čímž chtěli vyhovět přání části elektorátu požadující větší bezpečnost.¹²⁵

Signifikantní znak představovala i nezvykle slabá mobilizační schopnost Svobodných, kteří nebyli schopni využít celkové společenské rozladěnosti ve svůj prospěch a dostatečně nepřesvědčili sobě blízké voliče k tomu, aby jim odevzdali svůj hlas.¹²⁶

Co se týče faktorů, na jejichž základě se voliči přiklonili k jednotlivým stranám, u SPÖ zvítězila u každého druhého voliče tradice, potažmo loajalita kmenových voličů (*Stammwähler*).¹²⁷ Dominantní postoj sociálních demokratů k otázce zachování neutrality přesvědčil pouze 17 %, 13 % voličů zdůvodnilo své rozhodnutí všeobecnou spokojeností s politikou SPÖ. U lidovců lze rozhodující motivy rozdělit do tří skupin. Nejčastějším podnětem pro volbu ÖVP byla stejně jako u SPÖ tradice či podpora kmenových voličů (43 %), s 35 % následovala osobnost a image hlavní kandidátky Ursuly Stenzelové a zanedbatelná část 12 % se pro lidovce rozhodla z důvodu spokojenosti s tehdejší politikou. Voliči FPÖ se bez větších překvapení k Svobodným přiklonili převážně z protestních pohnutek – každý čtvrtý volič chtěl svým hlasem projevit nesouhlas s politikou vládní koalice. Až na druhém místě se s 16 % umístily motivy nejvíce upřednostňované u obou velkých stran – tradice a kmenoví voliči. Se 14 % následovala nespokojenost s korupčními případy, chybějící kontrola či všeobecná skepse vůči EU. Teprve každý desátý volič zdůvodnil své rozhodnutí osobou Jörga Haidera, ten tak de facto zastínil hlavní kandidátku FPÖ, Danielu Raschhoferovou, pro kterou se primárně vyslovilo pouhých 7 % voličů. Personální motivy byly naopak preferovány u Zelených, kde dokázala image hlavního kandidáta Johannese Voggenhubera¹²⁸ oslovit 28 % voličů. 21 % se pro Zelené rozhodlo z důvodu postoje k rakouské neutralitě a dalších 21 % bylo spokojeno s angažováním se strany v otázkách životního prostředí.¹²⁹

4.2 Volby do zemského sněmu v Korutanech

Jak již bylo nastíněno v úvodu kapitoly, v Rakousku se roku 1999 konaly celkem čtyři volby na zemské úrovni. V březnu bylo souběžně hlasováno o složení zemských sněmů

---

¹²⁵ PLASSER, Fritz, ULRAM, Peter A. a Franz SOMMER. Europawahlen oder Testwahlen? Analyse der Wahlen zum Europäischen Parlament 1999. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, BURKERT-DOTTOLO, Günther a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1999. Wien: Böhlau, 2000, s. 90.

¹²⁶ Tamtéž, s. 99.

¹²⁷ Voliči, kteří se dlouhodobě ztotožňují s jednou konkrétní stranou.

¹²⁸ V současné době je hlavním kandidátem *Initiative 1 Europa* („Iniciativa 1 Evropa“) s podporou parlamentní frakce *Liste Jetzt* („Listina nyní“) pro volby do Evropského parlamentu 2019.

¹²⁹ PLASSER, Fritz, ULRAM, Peter A. a Franz SOMMER. Europawahlen oder Testwahlen? Analyse der Wahlen zum Europäischen Parlament 1999. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, BURKERT-DOTTOLO, Günther a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1999. Wien: Böhlau, 2000, s. 105-109.

v Tyrolsku, Solnohradsku a Korutanech – baště Jörga Haidera. Haider si byl vědom drobného úpadku své strany a domníval se, že pokud chce uspět v podzimních parlamentních volbách, musí zaznamenat výraznější úspěch v některé ze zemských voleb. Největší příležitost se naskytla právě v Korutanech, spolkové zemi, která se pravidelně těšila vysoké přízni voličů FPÖ. Předseda Svobodných rovněž usiloval o post zemského hejtmana, který již vykonával v letech 1989—1991. Přestože většinu křesel v tamním zemském sněmu zaujímala SPÖ, Haider za svého skutečného protivníka považoval tehdejšího zemského hejtmana Christofa Zernatta z ÖVP. Předpokládal totiž, že dostatečné rozšíření kampaně proti Haiderovi v táboru lidovců by mohlo vést k oslabení sociálních demokratů a Svobodní by se tak stali nejsilnější stranou v Korutanech. Svobodná strana Rakouska dokázala skutečně zvítězit, s úctyhodným ziskem 42 % odevzdaných hlasů a 16 mandátů si oproti zemským volbám v roce 1994 polepšila o 8 procentních bodů + 3 mandáty. Svobodným se podařilo udržet komfortní náskok 10 % před SPÖ (32 %, 12 mandátů), naproti tomu lidovci ve volbách vyloženě propadli, s 21 % a osmi mandáty zaznamenali svůj nejhorší výsledek v Korutanech od roku 1945.¹³⁰

Tab. 4: Výsledky voleb do zemského sněmu v Korutanech 1999

Název strany	ÖVP	SPÖ	FPÖ
Zisk v %	20,7	32,9	42
Počet mandátů	8	12	16
Rozdíl v %	-3,1	-4,5	+8,8

Zdroj: vlastní na základě informací z Mack, Stimpfl-Abele - Österreichisches Jahrbuch für Politik 1999

Kromě změny na postu zemského hejtmana – Jörg Haider nahradil Christofa Zernatta, se změnilo i obsazení zemské vlády. FPÖ vstoupilo do nově utvořené vlády s třemi členy, stejný počet i nadále zachovala SPÖ, avšak ÖVP se nyní namísto dvou členů z předešlého vládního období musela spokojit pouze s jedním.¹³¹

Volební účast si udržela svůj trend a i v roce 1999 byla relativně vysoká (80,5 %). Přesto šlo o nejnižší participaci na korutanských zemských volbách v historii druhé republiky.

¹³⁰ HÖBELT, Lothar. *Defiant Populist: Jörg Haider and the Politics of Austria*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2003, s. 172.

¹³¹ MACK, Robert a Vinzenz STIMPFL-ABELE. Die Kärntner Landtagswahl 1999 – eine Kurzanalyse. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, BURKERT-DOTTOLO, Günther a Stefan KARNER, eds. *Österreichisches Jahrbuch für Politik 1999*. Wien: Böhlau, 2000, s. 162.

Patrný rozdíl bylo možné spatřit v porovnání měst Klagenfurt a Villach (celkem 76 %) se zbývajícími korutanskými obcemi (82 %).¹³²

Úspěch Svobodných spočíval především v jejich mobilizační schopnosti. Analýza volebního chování institutu SORA odhalila, že pro FPÖ hlasovalo celkem až 34 tis. někdejších voličů SPÖ a ÖVP. Naproti tomu k oběma velkým stranám tentokrát přešlo pouze dva tisíce bývalých voličů FPÖ.¹³³

FPÖ dokázala elektorát oslovit perfektní kampaní založenou na třech předvolebních slibech, které se staly stěžejními tématy předvolebního boje – příspěvek na děti, snížení cen nájmu a elektřiny. Ve srovnání s tím ÖVP zvolila méně konkrétní přísliby. Volební kampaň všeobecně spočívala v zobrazení tehdejšího zemského hejtmana Zernatta jako záruku stability v korutanské politice v konfrontaci s agresivním a nevypočitatelným stylem Jörga Haidera. Tato taktika byla však realizována poněkud vlažně až defenzivně, čehož ve výsledku využil Haider, když si budováním image vítěze a dynamického politika podmanil nezanedbatelnou část nových voličů.¹³⁴

4.3 Volby do zemského sněmu v Tyrolsku

Za relativně úspěšné lze z hlediska FPÖ označit zemské volby v Tyrolsku. Přestože oproti roku 1994 ztratili svůj podíl na zemské vládě¹³⁵, dokázali značně zvýšit svůj volební zisk o 3,5 % a jeden mandát navíc (celkem 19,6 % + 7 mandátů). Volby jednoznačně ovládli lidovci s 47,2 %, sociální demokraté zůstali přes mírně vylepšený výsledek se ziskem 21,7 % daleko za svými předvolebními očekáváními. Poraženými tyrolského volebního kola se stali Zelení a LIF s 8, resp. 3,2 %.¹³⁶

Tab. 5: Výsledky voleb do zemského sněmu v Tyrolsku 1999

Název strany	ÖVP	SPÖ	FPÖ	GRÜNE	LIF
Zisk v %	47,2	21,8	19,6	8	3,2
Počet mandátů	18	8	7	3	0
Rozdíl v %	-0,1	+1,9	+3,5	-2,7	-0,1

Zdroj: vlastní na základě informací z https://wahlen.tirol.gv.at/landtagwahl_1999/index.html

¹³² Tamtéž, s. 162.

¹³³ Tamtéž, s. 163.

¹³⁴ Tamtéž, s. 159.

¹³⁵ Roku 1998 došlo v Tyrolsku k ústavnímu zrušení vládního systému *Proporz*. O rok později byl tento model zneplatněn i v Solnohradsku.

¹³⁶ NICK, Rainer a Herwig ORTNER. Die Tiroler Landtagwahl vom 7. März 1999. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, BURKERT-DOTTOLO, Günther a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1999. Wien: Böhlau, 2000, s. 185.

Vládní koalici utvořila ÖVP společně s SPÖ pod vedením zemského hejtmana Wendelina Weingartnera (ÖVP). Ten několik dní dokonce uvažoval o partnerství se Svobodnými, což by byl poněkud překvapivý krok, neboť Weingartner měl pověst odpůrce spolupráce s pravicovými subjekty. Jakkoli k naplnění tohoto scénáře nakonec nedošlo, FPÖ již nebyla nadále ostrakizována.¹³⁷

ÖVP se ve své volební kampani zaměřila na témata zajištění pracovních pozic v Tyrolsku, prioritní podpory rodin a v neposlední řadě na zamezení speciálního mýtného (*Sondermaut*). Sociální demokraté slibovali změny v oblasti bydlení, zaměstnání a péče o děti, FPÖ pokračovala v kampani pod osvědčeným heslem „*Macht braucht Kontrolle*“¹³⁸ („Moc potřebuje kontrolu“) a upozorňovala na nebezpečí zisku absolutní většiny ÖVP s rezultujícími změnami zemské ústavy. Zároveň cílila na údajně již dohodnutou koalici mezi ÖVP a SPÖ, čímž se pokusila dehonestovat sociální demokraty. Jako důležitější se však v průběhu předvolebního boje ukázaly strategické cíle kandidujících stran. Společným motivem opozičních stran se stalo ukončení absolutní většiny ÖVP spojené s vlastním posílením. Lidovci si naproti tomu stejně jako v roce 1994 za cíl stanovili udržet dvojnásobný náskok před druhou nejsilnější stranou.¹³⁹

Poklesem volební účasti byly poznamenány i volby v Tyrolsku. Cestu k volebním urnám si tentokrát našlo „jen“ 80,6 % obyvatel (v roce 1994 se voleb zúčastnilo 88,1 %, roku 1989 dokonce 90,9 %).¹⁴⁰

Z povolebního průzkumu sociologů Rainera Nicka a Christiana Trawegera týkajícího se rozhodujících motivů voličů vyplynuly zřetelné rozdíly ohledně důležitosti lídrů kandidátek. Zatímco osobnost Wendelina Weingartnera hrála v rozhodování voličů ÖVP zásadní roli (30 %), hlavní kandidát FPÖ Franz Linser měl na celkovém zisku své strany jen pramalou zásluhu (10 %). Kromě osoby Weingartnera byla podstatným motivem lidovců podobně jako v Korutanech také tradice. Ze stejného důvodu se voliči nejčastěji přiklonili i k sociálním demokratům (45,6 %). Volba Svobodných byla dotazovanými zdůvodněna

---

¹³⁷ HÖBELT, Lothar. *Defiant Populist: Jörg Haider and the Politics of Austria*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2003, s. 172.

¹³⁸ Stejný slogan použil během prezidentské kampaně v roce 1992 Thomas Klestil (ÖVP). Heslo bylo následně aplikováno i v prezidentské kampani v roce 2016 – tentokrát jiným politikem z řad FPÖ, Norbertem Hoferem. K tomu srov. APA – Austria Press Agency. Hofer wirbt mit Klestils „Macht braucht Kontrolle“. In: *Die Presse* [online]. ©2019, 24. 8. 2016 [cit. 2019-04-15]. Dostupné z: <https://diepresse.com/home/politik/bpwahl/5074138/Hofer-wirbt-mit-Klestils-Macht-braucht-Kontrolle>.

¹³⁹ NICK, Rainer a Herwig ORTNER. Die Tiroler Landtagswahl vom 7. März 1999. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, BURKERT-DOTTOLO, Günther a Stefan KARNER, eds. *Österreichisches Jahrbuch für Politik 1999*. Wien: Böhlau, 2000, s. 190-191.

¹⁴⁰ REDAKTION. Ergebnisse der Landtagswahlen seit 1945. *Der Standard* [online]. 23. 6. 2008 [cit. 2019-04-19]. Dostupné z: <https://derstandard.at/3366946/Ergebnisse-der-Landtagswahlen-seit-1945>.

převážně lepším programem a nápady pro Tyrolsko (27 %). Následoval souhlas s kontrolní funkcí strany (20,6 %) a vysoké renomé zde zaujímal spolkový předseda Jörg Haider (20,6 %). Zelení byli primárně voleni na základě pozitivního postoje k ochraně životního prostředí (44,8 %). Průzkum zaznamenal i relativně vysoký počet voličů, kteří se pro jednotlivou stranu rozhodli až zhruba deset dní před volbami. Ale s ohledem na statistiky posledního desetiletí lze podíl 24 % označit za celkem nízký.¹⁴¹

4.4 Volby do zemského sněmu v Solnohradsku

Při srovnání tří zemských voleb pořádaných shodně 7. března 1999 lze volby v Solnohradsku označit z hlediska Svobodných za nejméně vydařené. Přes nepatrně posílený zisk o 0,09 % (19,6 %, 7 mandátů) ztratili spolu se Zelenými oproti předchozím volbám jeden mandát. Mírné zlepšení zaznamenali i zvítězivší lidovci s 38,8 % (+0,2 %). Přesto šlo jen o slabou náplast za historicky nejhorší volební výsledek z roku 1994. O napravení nejhoršího výsledku usilovali i sociální demokraté, kteří se ziskem 32,4 % (+5,3 %) dosáhli nejlepšího výsledku od roku 1984 a zaujali druhé místo. Obě velké strany tak vzhledem k vylepšeným bilancím nabyly jeden mandát k dobru (ÖVP 15, SPÖ 12) a utvořili vládní koalici pod vedením zemského hejtmana Franze Schausbergera (ÖVP). To představovalo negativní důsledky pro Svobodné, neboť na předchozí Schausbergerově vládě se podíleli dva členové z jejich řad.¹⁴²

Tab. 6: Výsledky voleb do zemského sněmu v Solnohradsku 1999

Název strany	ÖVP	SPÖ	FPÖ	GRÜNE	LIF
Zisk v %	38,8	32,3	19,6	5,4	3,7
Počet mandátů	15	12	7	2	0
Rozdíl v %	+0,2	+5,3	+0,1	-1,9	-2,1

Zdroj: vlastní na základě informací z

<https://www.salzburg.gv.at/20003stat/wahlen/ltw/index.htm>

Volební kampaň FPÖ byla dosud poznamenána turbulentním skandálem *Datenklau-Affäre*, kdy FPÖ Solnohradsko roku 1997 odcizila soukromá data z počítače tehdejšího

¹⁴¹ NICK, Rainer a Herwig ORTNER. Die Tiroler Landtagswahl vom 7. März 1999. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, BURKERT-DOTTOLO, Günther a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1999. Wien: Böhlau, 2000, s. 197-198.

¹⁴² VIERTLER, Sieghard a Herwig ORTNER. Regierungsgewinne und Oppositionsverluste. Atypische Muster am Salzburger Wahlsonntag. Analyse der Salzburger Landtagswahl. In: In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, BURKERT-DOTTOLO, Günther a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1999. Wien: Böhlau, 2000, s. 165-166.

zemského předsedy SPÖ Gerharda Buchleitnera. Poté, co solnohradský předseda Svobodných a zemský rada (*Landesrat*) Karl Schnell¹⁴³ údaje zveřejnil a označil za důkaz korupčního rozdělení moci, byl vyslovením nedůvěry ÖVP a SPÖ z tehdejší zemské vlády odvolán. Následně se uvnitř solnohradské organizace začaly vést diskuse o směru Svobodných. Zatímco se zemští radové Margot Hoferová, Robert Thaler a třetí prezident zemského sněmu (*Landtagspräsident*) Wolfgang Haider zasazovali o to, aby si FPÖ zvolila cestu vládní strany, předseda Karl Schnell i nadále sázel na směr fundamentální opozice. Prosadit své požadavky se mu podařilo záhy po nevídaném odvolání všech 700 solnohradských funkcionářů spolkovou organizací FPÖ, kdy se Schnell po sjednocujících snahách z Vidně a Korutan udržel na pozici hlavního kandidáta a vedl kandidátní listinu podle svých představ. FPÖ Solnohradsko tudíž zaujala pozici opoziční strany a koncentrovala se na agresivní kritiku tehdejší zemské politiky, jmenovitě na osobu zemského hejtmána Franze Schausbergera. S užitím stejného hesla jako v Tyrolsku „Macht braucht Kontrolle“ se kampaň Svobodných vymezovala i vůči cizincům, kriminalitě a osobám zneužívajících sociální dávky.¹⁴⁴

Všeobecně nižší volební účast v Solnohradsku pokračovala v nastoleném trendu i v roce 1999. Tentokrát klesla nepatrně o 1,4 % na 74,1 % (v roce 1994 se voleb zúčastnilo 75,5 % solnohradských obyvatel).¹⁴⁵

Z hlediska volebních motivů u lidovců zvítězilo zastupování zájmů jednotlivých voličů nejbližším způsobem (86 %). U SPÖ byl rozhodující stejný faktor zastupování zájmů (92 %) spolu se spokojeností s prací strany pod vedením tehdejšího spolkového kancléře Viktora Klimy (85 %). FPÖ těžila tradičně z pozice protestní strany, 95 % dotazovaných jí dalo hlas na základě kontroly ostatních stran a upozorňování na nesrovnalosti. Pro voliče Svobodných byl důležitý i podnět vnesení čerstvého vzduchu do politiky (89 %).¹⁴⁶

Relativně vysoký byl počet dotazovaných, kteří se o volbě „své strany“ rozhodli až na poslední chvíli, nejdříve dva týdny před volbami. Největší podíl těchto voličů získala s 30 % ÖVP. Pozoruhodná byla i věková analýza – lidovci se mohli převážně spolehnout na mladé

---

¹⁴³ Poté, co byl v roce 2015 spolkovým předsedou Heinzem-Christianem Strachem z FPÖ vyloučen, založil novou stranu *Freie Partei Salzburg* („Nezávislá strana Solnohradsko“), ve které je dodnes předsedou.

¹⁴⁴ VIERTLER, Sieghard a Herwig ORTNER. Regierungsgewinne und Oppositionsverluste. Atypische Muster am Salzburger Wahlsonntag. Analyse der Salzburger Landtagswahl. In: In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, BURKERT-DOTTOLO, Günther a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1999. Wien: Böhlau, 2000, s. 171.

¹⁴⁵ Wahlbeteiligung bei den Salzburger Landtagswahlen. In: Wahlbeteiligung [online]. ©2006, [cit. 2019-04-20]. Dostupné z: <http://www.wahlbeteiligung.at/salzburg-wahlen.html>.

¹⁴⁶ VIERTLER, Sieghard a Herwig ORTNER. Regierungsgewinne und Oppositionsverluste. Atypische Muster am Salzburger Wahlsonntag. Analyse der Salzburger Landtagswahl. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, BURKERT-DOTTOLO, Günther a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1999. Wien: Böhlau, 2000, s. 177

voliče v rozmezí 19–24 let, od kterých obdrželi 40 % svých hlasů. Naproti tomu FPÖ se u této věkové kategorie přílišně přízně netěšila, neboť důvěru ve Svobodné vložilo pouhých 10 % z dotazovaných. Ti byli voleni především středními generacemi ve věku od 25 do 39 let (29 %). Sociální demokraté obdrželi dle očekávání většinu hlasů od voličů starších 60 let (38 %), přesto byli poraženi lidovci se ziskem 44 %.¹⁴⁷

4.5 Volby do zemského sněmu ve Vorarlbersku

Zcela jiný obrázek se rakouským voličům naskytl přibližně měsíc před konáním voleb do Národní rady. Ve spolkové zemi Vorarlbersko sice ve volbách do tamního zemského sněmu zvítězila ÖVP (45,8 %), ale skutečným vítězem se stala notně posílená FPÖ s 27,4 % (+ 9 %), která se ziskem 11 mandátů utvořila vládní koalici právě s lidovci. Nejenže volební podpora ÖVP klesla oproti roku 1994 o 4,2 procentních bodů, ale poprvé od roku 1945 zde lidovci ztratili absolutní většinu hlasů a mandátů. SPÖ pokračovala ve Vorarlbersku v sérii volebních porážek a poté, co se její zisk snížil o 3,3 procentních bodů (celkem 13 %, 5 mandátů), musela se vzdát jednoho mandátu. Úspěšní nebyli ani Zelení, kteří si přes ztrátu 1,6 procentních bodů (celkem 6 %) udrželi alespoň dva mandáty v zemském sněmu.¹⁴⁸

Tab. 7: Výsledky voleb do zemského sněmu ve Vorarlbersku 1999

Název strany	ÖVP	SPÖ	FPÖ	GRÜNE	LIF
Zisk v %	45,8	13	27	6	3,4
Počet mandátů	18	5	11	2	0
Rozdíl v %	-4,2	-3,3	+9	-1,6	-0,1

Zdroj: vlastní na základě informací z Valandro - Die Vorarlberger Landtagswahl 1999 – Eine politikwissenschaftliche Analyse

Předvolební boj se nesl ve znamení nedostatku atraktivních a kontroverzních témat, jako tomu bylo v předchozích volbách. ÖVP se tudíž inspirovala lidoveckou organizací v Tyrolsku a svoji kampaň zcela jednoznačně zaměřila na osobu zemského hejtmana Herberta Sausgrubera, který se ve Vorarlbersku těšil velké oblibě (v průzkumu institutu veřejného mínění *Spectra* se 82 % dotazovaných shodlo, že vykazuje dobrý dojem). Stejnou strategii

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 176-178.

¹⁴⁸ VALANDRO, Franz. Die Vorarlberger Landtagswahl 1999 – Eine politikwissenschaftliche Analyse. In: Montfort. Zeitschrift für Geschichte, Heimat- und Volkskunde Vorarlbergs, 4/1994. Dornbirn: Vorarlberger Verlagsanstalt, 1999, s. 394-397.

zvolili i Svobodní se zemským předsedou Hubertem Gorbachem. Personální taktiku potvrdil i předvolební slogan „Für unsere Heimat noch mehr Hubert“ („Ještě více Huberta pro naši vlast“). Na rozdíl od lidovců však byli Svobodní schopni svoji kampaň snáze přizpůsobit a ztvárnit jak vládní, tak opoziční stranu. FPÖ se tedy pod Gorbachovým vedením pokusila stylizovat se do podoby „lepší ÖVP“ se stejnou zárukou stability a kontinuity, ale s rozdílem otevřenosti ke změnám a problematizováním citlivých témat cizince či kriminality. FPÖ následně oslovila své kmenové voliče, nespokojené voliče ostatních stran (především ÖVP) a nevoliče. SPÖ se se svojí kampaní zaměřenou na nesouhlas se zemskou vládou ÖVP-FPÖ nepodařilo prolomit nepříznivé výsledky posledních let a v negativním smyslu tím navázala na do té doby historicky nejhorší tamní výsledek z roku 1994 (16,3 %). Kampaně Zelených byla rovněž zaměřena personálně na osobu hlavního kandidáta a zemského předsedy Christiana Hörla spolu s tradičními tématy ochrany životního prostředí, sociální jistoty a zrovnoprávnění mužů a žen.¹⁴⁹

Volební účast byla ve Vorarlbersku poznamenána klesající tendencí, ale v porovnání se zemskými volbami v Solnohradsku lze počet voličů označit za solidní (87,8 %, 1994 – 89,3 %).¹⁵⁰

Signifikantním znakem vorarlberského úspěchu FPÖ byla standardně vysoká mobilizační schopnost. Svobodní dokázali tentokrát přetáhnout na svoji stranu okolo 15 tisíc někdejších voličů ÖVP a zároveň oslovit pět tisíc dřívějších nevoličů. Lidovci sice získali čtyři tisíce voličů od Zelených a dva tisíce z LIF, ale museli se smířit s odchodem dvou tisíců voličů ve prospěch SPÖ a tři tisíce jejich dřívějších voličů ztratilo motivaci jít vůbec k volbám.¹⁵¹

Lze tedy konstatovat, že ve většině uvedených voleb se projevil „Haider-efekt“ a FPÖ zaujala slibnou výchozí pozici před hlavní volební událostí roku 1999. Hlavní důvod vzestupu Svobodných v devadesátých letech spatřuji v rozsáhlé proměně společnosti ovlivněné přílivy přistěhovalců, v rámci které dokázali Svobodní podněcováním proticizineckých nálad oslovit masu voličů. Podstatnou úlohu sehrála i charismatická osobnost Jörga Haidera s jeho schopností oslovit téměř všechny typy voličů skrze přizpůsobení se svými volebními tématy aktuální situaci (např. snížení daní a příspěvek matkám v Korutanech lze označit spíše za témata ekonomického charakteru, která příliš neodpovídají tradičnímu profilu FPÖ). Na

---

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 394-395.

¹⁵⁰ Wahlbeteiligung bei den Vorarlberger – Wahlen. In: Wahlbeteiligung [online]. ©2006, [cit. 2019-04-22]. Dostupné z: <http://www.wahlbeteiligung.at/vorarlberg-wahlen.html>.

¹⁵¹ VALANDRO, Franz. Die Vorarlberger Landtagswahl 1999 – Eine politikwissenschaftliche Analyse. In: Montfort. Zeitschrift für Geschichte, Heimat- und Volkskunde Vorarlbergs, 4/1999. Dornbirn: Vorarlberger Verlagsanstalt, 1999, s. 397-398.

druhou stranu, když se podíváme na situaci o několik let později, kdy se Haider roku 2005 od FPÖ odštěpil a založil novou stranu BZÖ, strana zdaleka nedosahovala vyšších zisků než Svobodní. Tudíž je patrné, že voliči FPÖ nevolili primárně kvůli osobě Jörga Haidera.

5. Volby do Národní rady 1999

Vítězství SPÖ zastíněno nejhorším volebním výsledkem v historii, souboj o druhé místo mezi oslabenou ÖVP a notně posílenou FPÖ s těsnou převahou čtyř set hlasů na straně Svobodných — tak by se daly na úvod charakterizovat rakouské parlamentní volby z 3. října 1999. Představovaly historický průlom z hlediska stranického systému a po 13 letech přinesly změnu vládního uspořádání. Počet svých křesel v Národní radě navýšili i Zelení, naproti tomu Liberální fórum nepřekročilo 4% uzavírací klauzuli a do Národní rady se tudíž nedostalo.¹⁵² Určitým způsobem tím kulminovala krize rakouských liberálů trvající pak déle než jednu dekádu.¹⁵³ V druhé polovině devadesátých let bylo možno v Rakousku spatřovat fenomén ubývajícího zájmu o volební proces. Ani volby do Národní rady nepředstavovaly výjimku. Zatímco v roce 1995 se voleb zúčastnilo 86 % voličů, v roce 1999 volební účast klesla na 80,4 %.¹⁵⁴

Spolkový prezident Thomas Klestil (SPÖ) krátce po volbách vyjadřoval své sympatie obnovení velké koalice mezi SPÖ a ÖVP, jenže ve výhodě byli přes slabý volební výsledek spíše lidovci, jejichž spolkový předseda Wolfgang Schüssel¹⁵⁵ se již delší dobu považoval za silnějšího kancléře, než jakým byl dosavadní kancléř Viktor Klima (SPÖ). Navíc Jörg Haider preferoval své setrvání v Korutanech, čímž Schüsselovi fakticky nabídl post spolkového kancléře.¹⁵⁶ Začala se tak rýsovat společností rozporuplně vnímaná koalice mezi lidovci a Svobodnými.

---

¹⁵² BERGER, Peter. Kurze Geschichte Österreichs im 20. Jahrhundert. Wien: WUV - Universitätsverlag, 2007, s. 413.

¹⁵³ LIF se v roce 2008 opětovně pokusilo o dosažení parlamentní relevance, když kandidovalo samostatně v čele s Heidi Schmidovou. Obdrželo však pouze 2,09 % odevzdaných hlasů. K tomu srov. ULRAM, Peter A. Ein verspielter Sieg und eine siegreiche Zeitungspartei – zur Analyse der Nationalratswahl 2008. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, HALPER, Dietmar a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 2008. Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 2009, s. 3-22; FILZMAIER, Peter. Ein Regierungsdesaster: Analyse der Nationalratswahl 2008. In: Tamtéž, s. 23-38.

¹⁵⁴ Nationalratswahl 1999. In: Bundesministerium für Inneres [online]. [cit. 2019-04-30]. Dostupné z: https://www.bmi.gv.at/412/Nationalratswahlen/Nationalratswahl_1999/start.aspx#pk_02.

¹⁵⁵ Přestože Schüssel před volbami prohlásil, že pokud ÖVP skončí na třetím místě, půjde do opozice. K tomu srov. BERGER, Peter. Kurze Geschichte Österreichs im 20. Jahrhundert. Wien: WUV - Universitätsverlag, 2007, s. 413.

¹⁵⁶ HLOUŠEK, Vít. Konflikt versus konsensus: konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2008, s. 200.

Tab. 8: Výsledky voleb do Národní rady 1999

Název strany	SPÖ	ÖVP	FPÖ	GRÜNE	LIF	DU ¹⁵⁷	Ostatní
Zisk v %	33,15	26,91	26,91	7,40	3,65	1,02	1,04
Počet mandátů	65	52	52	14	0	0	0
Rozdíl v %	-4,91	-1,37	+5,02	+2,59	-1,86	-	-
Rozdíl v mandátech	-6	0	+11	+5	-10	-	-

Zdroj: vlastní na základě informací z:

https://www.bmi.gv.at/412/Nationalratswahlen/Nationalratswahl_1999/start.aspx

5.1 Volební kampaň FPÖ

Na volební kampaň bylo všeobecně nahlíženo jako nudnou. Počáteční průzkumy vykazovaly totožné přednosti kandidujících stran jako před čtyřmi lety, což nahrávalo sociálním demokratům, kteří si v roce 1995 vedli nad očekávání dobře. Ve Vídni se dokonce vedla optimistická prohlášení, že by SPÖ mohla znovu dosáhnout 40% výsledku. Jejich strategie tudíž vzhledem k vedoucím pozicím v předvolebních průzkumech spočívala v udržení pokud možno stejného společenského rozpoložení po celý průběh kampaně. Svoji roli hrála i rostoucí obliba vedení zdrženlivé propagace.¹⁵⁸

Podobným způsobem do předvolebního boje vstoupil i předseda FPÖ Jörg Haider, který tehdy neměl v úmyslu vést negativní kampaň. S uzmutým sloganem od německého sociálního demokrata Gerharda Schrödera „*Nicht alles anders machen, aber vieles besser*“ („Není nutno dělat vše jinak, ale přesto mnohem lépe“) se zaměřil na témata, s nimiž

¹⁵⁷ *Die Unabhängigen – Liste Lugner* neboli „Nezávislí – Lugnerova listina“ byla stranou vídeňského podnikatele Richarda Lugnera. Vznikla v roce 1998 při příležitosti volby spolkového prezidenta, které se Lugner účastnil. Po neúspěchu ve volbách do Národní rady roku 1999 strana zanikla. V roce 2016 se Richard Lugner neúspěšně pokusil o návrat na politickou scénu. V prvním kole prezidentských voleb obdržel v dubnu 2016 2,26 % odevzdaných hlasů. K tomu srov. ROTTENBERG, Thomas. Politik und Komik: Zum 80er von Richard Lugner. In: Der Standard [online]. 8. 10. 2012 [cit. 2019-04-24]. Dostupné z: <https://derstandard.at/1348285326517/Politik-und-Komik-Zum-80er-von-Richard-Lugner>; ULRAM, Peter A. Bundespräsidentenwahlen 2016: Politische Einstellungen und Motive der Wähler, regionale Trends und Wählerströme. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, HALPER, Dietmar a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 2016. Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 2017, s. 3-11.

¹⁵⁸ HÖBELT, Lothar. Defiant Populist: Jörg Haider and the Politics of Austria. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2003, s. 173-174.

uspěl v zemských volbách v Korutanech.¹⁵⁹ S odstupem času a ohledem na výsledky voleb lze konstatovat, že Haider opětovně využil svoji schopnost přizpůsobit se situaci a tentokrát oslovil podstatnou část elektorátu ekonomickými tématy.

FPÖ vsadila na průmyslového magnáta Thomase Prinzhorna jako lídra kandidátky, za ním následoval olympijský vítěz ve sjezdu, absolvent obchodní akademie a dědic hotelu v horském průmysku Arlberg, Patrick Ortlieb. Oba ztělesňovali prototyp movitých podnikatelů, které Haider primárně oslovoval. Prinzhorn, jehož tvář bylo možno v průběhu předvolebního boje spatřovat na plakátech pod heslem „*Wir schaffen es. Steuern senken!*“ (Zvládneme to – snížit daně!), byl mimochodem osloven jiným rakouským podnikatelem Richardem Lugnerem ke vstupu do jeho strany. Ten byl po prezidentské volbě z předešlého roku, kde získal překvapivých 10 % hlasů, přesvědčen, že dokáže Haidera porazit na „své domácí půdě“ ve Vídni. V reakci na to předseda Svobodných přitvrdil ve své strategii. Rozhodl se navázat na svá tradičně profilující témata spojená s cizinci a vylepenými plakáty pod hesly „*Wir garantieren: Stopp der Überfremdung! Österreich zuerst!*“ a „*Wir garantieren: Stopp dem Asylmissbrauch! Österreich zuerst!*“ sliboval zastavení nárůstu přistěhovalců a zabránění zneužití azylového práva.¹⁶⁰ Speciální opatření ve Vídni potvrdil i lídr tamní kandidátky FPÖ, Herbert Scheibner, jenž kromě výše zmíněných spolkových témat snížení daní, mateřského příspěvku zdůraznil i důležité programové body týkající se cizinecké politiky, bezpečnosti a drogové problematiky.¹⁶¹ Otázka imigrace i v roce 1999 výrazně rezonovala rakouskou společností, neboť podle předvolebních průzkumů zajímala 65 % voličů FPÖ, navíc se stanoviskem Svobodných souhlasilo i 43 % sympatizantů lidovců a 40 % příznivců SPÖ.¹⁶²

Volební program FPÖ tedy obsahoval celkem deset bodů:

- 1) **Kinderscheck** pro všechny děti mladší šest let, všechny ženy měly měsíčně obdržet 5700 rakouských šilinků za prvorozené dítě a 2850 šilinků za každé další dítě. Svobodní zároveň požadovali plné zohlednění mateřské dovolené pro účely starobního důchodu/penze pro každou ženu.
- 2) **Snížení daní – zajištění pracovních pozic**, v rámci kterého FPÖ slíbila každému daňovému poplatníkovi obdržení roční nezdanitelné částky ve výši

---

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 174.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 175-178.

¹⁶¹ SCHLÖGL, Johannes. FPÖ nennt Wiener Wahlkampf-Schwerpunkte. In: APA-OTS [online]. ©1997-2019, 10. 8. 1999 [cit. 2019-04-24]. Dostupné z: https://www.ots.at/presseaussendung/OTS_19990810_OTS0092/fpoe-nennt-wiener-wahlkampf-schwerpunkte.

¹⁶² HLOUŠEK, Vít. Konflikt versus konsensus: konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2008, s. 222.

150 tisíc šilinků pro dospělé a 75 tisíc pro děti. Dále tento bod zahrnoval například požadavky nezdanitelného 13. a 14. platu, obdržení odpovídající roční finanční podpory pro zaměstnance s nižšími příjmy, usnadnění a zpřehlednění daňového přiznání.

3) **Pomoc domácnostem a podnikům** spočívala zejména v rapidním snížení cen za elektřinu v domácnostech a malých či středních podnicích. Jednalo se i o požadavky znatelného ušetření rakouských energetických závodů vůči správním orgánům, kompletního zastavení politické participace energetických společností či zamítnutí podílení se orgánů peněžního hospodářství, zájmových svazů a politických stran na Neziskovém stavebním sdružení (GBV). Poslední požadovanou reformou Svobodných byla změna §15 Zákona o společném využití bytových jednotek (*Wohnungsgemeinnützigkeitsgesetz*), jež měla být uskutečněna ve smyslu, že nájemník nebo jiná osoba oprávněná k užití bydlení, by měli mít možnost nabýt vlastnického práva u bytů podporovaných z veřejných prostředků nezávisle na roku výstavby.

4) **Penzijní reforma** spočívala v trojpilířovém modelu sloužícímu k dlouhodobému zajištění důchodových rent. Jednalo se o návrhy 1) Státní penze pro všechny výdělečně činné osoby, 2) Zřízení závazných penzijních fondů v podnicích financovaných prostřednictvím nároků na odstupné a dobrovolného plnění pojištěnců a závodů, čímž dojde k výhodnému investování financí určeným pojištěncům. 3) Samostatně financované preventivní opatření převážně pro osoby s vyššími příjmy.

5) **Rakousko není přistěhovaleckou zemí**, tradiční téma Svobodné strany Rakouska v devadesátých letech našlo své uplatnění i v roce 1999. Svobodní v tomto bodu požadovali okamžité zastavení imigrace, ukončení předčasného udělování rakouských občanství (nejdříve po 10 letech), zpřísněný boj proti organizované kriminalitě a zneužívání sociálních dávek, zpřísnění trestů v případech týkajících se drogové kriminality a pašování lidí. Dále byla zaručena důkladnější ochrana hranic či návrat uprchlíků zpět do jejich vlasti po ukončení války.

6) **Proporz, Privilegia, Postenschacher**¹⁶³: tímto bodem FPÖ upozorňovala mimo jiné na zvyšující se platy politiků v porovnání s „běžnými občany“, a požadovala tak zrušení privilegovaných penzí¹⁶⁴ a nároků na odstupné pro politické představitele, zamítnutí vlivného členství v různých komorách, zvýšení efektivity skrze redukci byrokracie, omezení stranického vlivu ve státu blízkých podniků a obsazení dozorčích rad uznávanými, nezávislými odborníky.

7) **Ochrana našich dětí** podporovaná například doživotními tresty odnětí svobody pro pachatele závažného zneužívání dětí a recidivisty spolu s doživotním dozorem vykonávaným nad propuštěnými osobami odsouzenými za stejný přečin či zprísněním postihů za šíření dětské pornografie. Pozoruhodným požadavkem bylo i zavedení drogových testů pro učitele.

8) **Práce pro naši mládež**: tímto tématem se Svobodní zasazovali o zlepšení budoucnosti rakouské mládeže. Mezi jejich požadavky patřilo včasné informování školáků ohledně všech vzdělávacích a pracovních možností v oblasti vyučení či zavedení zvýšené investiční nezdanitelné částky pro podniky poskytující vzdělávací příležitosti.

9) **Zvýšení konkurenceschopnosti místních malých a středních podniků** spočívalo v daňové úlevě pro domácí podniky pomocí konceptu „férové daně“, zatraktivnění rizikového kapitálu, přijmutí opatření k snížení vedlejších mzdových nákladů či zlepšení poradenských institucí pro potencionální zakladatele podniků.

10) **Silná zemská obrana**, závěrečný bod programu FPÖ měl za cíl upozornit na tíživou situaci spolkové armády. K dosažení stability Svobodní požadovali zajištění moderní výbavy a vytvoření odpovídajícího rozpočtu. Dalšími požadavky bylo posílení vojska prostřednictvím profesionálních útvarů pro ochranu hranic, pomoc při katastrofách či vytvoření silné milice dobrovolníků. Poslední téma programu zahrnovalo i slib vyhlášení

---

¹⁶³ Tímto pojmem (do češtiny jej lze přeložit jako „čachry s posty“) je v rakouské němčině charakterizováno rozdělení moci založené na korupčním jednání. Zpravidla se jedná o udělení funkce bez předchozího vypsání výběrového řízení či přes chybějící kvalifikační požadavky. Obvykle se tak děje na základě přátelství či v Rakousku rozšířeného nepotismu, tudíž lze mluvit o protekci. K tomu srov. Postenschacher. In: educalingo [online]. ©2019 [cit. 2019-04-28]. Dostupné z: <https://educalingo.com/de/dic-de/postenschacher>.

¹⁶⁴ Tzv. privilegované penze patří mezi častá politická témata. V praxi se jedná o „luxusní důchody“ pro některé penzionované státní funkcionáře (vybraní bankéři a politici), které několikanásobně překračují výši průměrného starobního důchodu v Rakousku.

Volksabstimmung týkajícího se zásadního rozhodnutí o bezpečnostní politice.¹⁶⁵

Z mého pohledu nahlížím na volební program FPÖ vcelku pozitivně. Je patrné, že Jörg Haider se tentokrát z velké části oprostil od tradičních témat vymezujících se proti cizincům. Pochopitelně se v programu objevují návrhy jako úplné zastavení přistěhovalectví či neprodlená deportace přistěhovalců zpět do vlasti po ukončení války, se kterými nelze souhlasit, přesto jsou dle mého názoru skrze podstatnější problematiky odsunuty do pozadí. Za sympatické považuji kromě prvních dvou bodů, které obecně vyvolaly pozitivní ohlas v rakouské společnosti, také téma odhalující korupční jednání v tehdejší Rakousku a požadavky na zvýšenou ochranu dětí.

Jestliže sociální demokraté vstupovali do volební kampaně se sebevědomými očekávanými podloženými sociologickými průzkumy, několik týdnů před volbami jejich původní nadšení v důsledku klesajících předvolebních preferencí kleslo. Poslední snahou k oslovení voličů tak byly vylepené plakáty, které pod heslem „*Auf den Kanzler kommt es an*“ upozorňovaly, že primárně důležitá je osoba spolkového kancléře. Funkcionáři FPÖ zareagovali vskutku výstižně a samolepkami odpovídajícími, že pro ně jsou na prvním místě vždy lidé, přelepili plakáty SPÖ. Někdejší spolkový ministr vnitra Caspar Einem (SPÖ) se později nechal slyšet, že šlo bohužel o velkou chybu sociálních demokratů a skvělý tah Svobodných. Paradoxem bylo, že tehdejší kancléř z řad SPÖ, Viktor Klima, onemocněl dva týdny před konáním voleb uprostřed vrcholící kampaně.¹⁶⁶

Jen několik dní před 3. říjnem 1999 se setkali předsedové tehdejších parlamentních stran v dnes již tradiční závěrečné diskusi (tzv. *Elefantrunde*) na veřejnoprávní televizní stanici ORF, aby prodiskutovali ústřední témata předvolebního boje a přesvědčili dosud nerozhodnuté voliče. Předseda Zelených Alexander Van der Bellen¹⁶⁷ zdůraznil nutnost ochrany životního prostředí spojené především se zamítnutím výstavby jaderných elektráren v Rakousku, dosažení rovnoprávnosti mužů a žen, zlepšení základních lidských práv (převážně cizinců) a zachování rakouské neutrality. Heide Schmidtová, předsedkyně LIF, se vyslovila pro zásadní změnu v oblasti společenského klimatu (férová, namísto rozdělené společnosti) s důrazem na ženy, cizince, zdravotně postižené osoby a menšiny. Dále zmínila tři ústřední body programu své strany – snížení byrokracie (s vytvořením a zajištěním pracovních míst),

---

¹⁶⁵ Einfach menschlich FPÖ. Mieten gesenkt. Strompreis gesenkt. Kinderscheck kommt. Einer, dessen Wort zählt. Volební program Svobodné strany Rakouska 1999 [online]. [cit. 2019-05-04]. Dostupné z: https://manifesto-project.wzb.eu/down/originals/42420_1999.pdf.

¹⁶⁶ HÖBELT, Lothar. *Defiant Populist: Jörg Haider and the Politics of Austria*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2003, s. 179.

¹⁶⁷ Od roku 2017 je spolkovým prezidentem Rakouska. K prezidentským volbám srov. pozn. 157.

rovnoprávnost a občanská odvaha. Jörg Haider zopakoval návrh mateřského příspěvku *Kinderscheck*, podpoření mladých podnikatelů zrušením daně z příjmu právnických osob, daňovou reformu a zamezení *Postenschacher*. Následně odkázal na funkčnost této myšlenky v Korutanech, kde se tehdy před několika měsíci opětovně stal zemským hejtmanem. V nejnižší spolkové zemi se mu již tehdy podařilo jak snížit daně a ceny nájemného, tak zavést *Kinderscheck*. Vicekancléř Wolfgang Schüssel jmenoval několik navzájem propojených témat, která začínala zajištěním kvalitního vzdělání pro mládež, aby se do budoucna zvýšilo jejich uplatnění na pracovním trhu a zajištěním penzí, jež jsou podmínkou k zachování atraktivních pracovních pozic. Následně vyjádřil souhlas směrem k předchozím řečníkům a apeloval na udržení stability v oblastech ekonomiky, životního prostředí a domácnosti pro nadcházející generace se zaměřením se na poskytnutí pomoci příslušníkům střední třídy, mladým podnikatelům a menším zemědělcům. Zároveň z pozice spolkového ministra zahraničí neopomenul ani nezbytnost větší angažovanosti směrem k Evropské unii (diskuze o přijetí eura, rozšíření EU, zajištění mírových podmínek), neboť se dle něj jednalo o jedinečnou příležitost pro Rakousko hrát v Evropě podstatnou roli, namísto přežívání na jejím okraji. Závěrečné slovo patřilo v debatě spolkovému kancléři Viktoru Klimovi, jenž prohlásil, že z velké části souhlasí s předestřenými požadavky ostatních stran a představil reformy daní a sociálního systému, jež měly přinést až 100 000 nových pracovních míst. Zároveň se ohradil proti tehdejšímu způsobu vlády stavět se odmítavě k návrhům ostatních stran a vyzval nastupující vládu, aby takovéto náměty vyslyšela k urychlení a zjednodušení.¹⁶⁸

5.2 Analýza volebního chování

Obě dvě velké strany ztratily dle sociologických šetření společnosti SORA dohromady 314 tisíc voličů (200 tisíc tvořili někdejší voliči SPÖ) ve prospěch FPÖ.¹⁶⁹ Ani Svobodní nezůstali přes značnou mobilizační schopnost beze ztrát, neboť 125 tisíc jejich dřívějších voličů se tentokrát rozhodlo nejít k volbám, což představovalo druhý největší přesun elektorátu (oproti volbám do Národní rady 1995 však FPÖ získalo o 160 tisíc hlasů navíc). Neúspěch Liberálního fóra lze odůvodnit odchodem jedné čtvrtiny voličů k Zeleným a jedna třetina jejich bývalých voličů se parlamentních voleb nezúčastnila.¹⁷⁰ Zelení k sobě dokázali

---

¹⁶⁸ Elefantenrunde Wahl 1999 | ORF. In: YouTube [online]. 13. 10. 2017 [cit. 2019-04-30]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=1BWTyI_vK0I. Kanál uživatele AustriaTV.

¹⁶⁹ Nationalratswahl 1999. In: SORA/ISA. Institut für Strategieberatungen [online]. [cit. 2019-05-01]. Dostupné z: <https://www.sora.at/themen/wahlverhalten/wahlanalysen/nrw99.html>.

¹⁷⁰ NEUWIRTH, Erich. Wählerstromanalyse der Nationalratswahl 1999. In: Austrian Journal of Statistics, 28(2), s. 89.

přetáhnout i 65 tisíc někdejších voličů SPÖ, 24 tisíc dalších sociálních demokratů přešlo k LIF, zatímco opačným směrem zamířilo překvapivých 29 tisíc voličů. ÖVP dosáhla solidního výsledku díky udržení relativně vysokého počtu předchozích voličů (78 %) a nízkým ztrátám nevoličů (5 %). Právě nevoliči se stali nejméně úspěšnou stranou v negativním smyslu. Jejich počet oproti předchozím volbám rapidně vzrostl o šest procentních bodů, největší ztráty zaznamenala kromě zmiňované FPÖ také SPÖ se 127 tisíci nevoličů.¹⁷¹ Skupina fluktuujících voličů se v několika faktorech odlišovala od celkového elektorátu. Značný podíl ve skupině zaujímali voliči ve věkovém rozmezí 30—44 let (44 %), silně zastoupeni zde byly i osoby s maturitním, vysokoškolským vzděláním (50 %) či zaměstnanci s 38 %.¹⁷²

Z hlediska motivů u voličů FPÖ dominovaly faktory odhalování skandálů (65 %) a touha po „čerstvém vzduchu“ či změnách v politice (63 %). Otázka cizinců již nebyla pro elektorát Svobodných směrodatná, za ústřední důvod své volby jej považovalo jen 47 % voličů (z toho dvě třetiny penzistek a polovina dělníků). V porovnání s motivy voličů ostatních stran, měla na rozhodnutí hlasujících stále znatelný vliv osoba Jörga Haidera (40 %). U voličů SPÖ převládal pocit jistoty a sociální stability (65 %) spolu se zastupováním zájmů nejbližším způsobem či tradicí (62 %). V těsném závěsu následoval příslib zajištění pracovních míst a sociálních dávek s 55 %. Voliči sociální demokracie považovali za podstatné i zachování neutrality s odmítnutím vstupu do NATO (44 %). Zastupování zájmů a tradice zvítězily i u elektorátu lidovců (69 %). Rovnocenně bylo nahlíženo na faktory ekonomické kompetence ÖVP a zamezení nestabilních poměrů (44 %). Zajímavý pohled nabízela analýza pohnutek přestoupivších voličů. 59 % se pro lidovce rozhodlo z toho důvodu, aby strana nebyla předstižena FPÖ. U voličů Zelených byla ústředním tématem tradičně ochrana životního prostředí (68 %) s těsným náskokem před zasazováním se o práva žen a menšin (60 %). Relativně oblíbený byl i motiv boje proti diskriminaci cizinců a pravicovému radikalismu (58 %) s osobností spolkového předsedy Van der Bellena, který tak s 57 % předčil v oblíbenosti i Jörga Haidera.¹⁷³

Genderová analýza elektorátu přinesla kromě faktu, že FPÖ je dlouhodobě stranou volitelnou převážně mužskými zástupci (62 %)¹⁷⁴ i relativně nový poznatek, že Svobodní

---

¹⁷¹ Nationalratswahl 1999. In: SORA/ISA. Institut für Strategieanalysen [online]. [cit. 2019-05-01]. Dostupné z: <https://www.sora.at/themen/wahlverhalten/wahlanalysen/nrw99.html>.

¹⁷² PLASSER, Fritz, ULRAM, Peter A. a Franz SOMMER. Nationalratswahl 1999: Transformationen des österreichischen Wahlverhaltens. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, Günther, BURKERT-DOTTOLO a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1999. Wien: Böhlau, 2000, s. 55.

¹⁷³ Tamtéž, s. 59-63.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 64.

uzmuli SPÖ přívlastek „dělnické strany“, neboť v roce 1999 je volil každý druhý dělník.¹⁷⁵ Zcela odlišné bylo volební chování žen – dominující stranou se stali Zelení s 63 %. Z hlediska věkové struktury měla FPÖ největší úspěch u voličů mladších 29 let (35 %), následovali lidé ve věkovém rozmezí 39—45 let (29 %) a osoby starší 70 let (25 %). Obě velké strany mobilizovaly největší počty voličů u starších generací. SPÖ byla nejvíce podpořena obyvateli v rozmezí 60—69 let (39 %, ÖVP 35 %) a staršími 70 let (39 %, ÖVP). Lidovci i sociální demokraté se mohli kromě těchto kategorií spolehnout s 32, resp. 35 % také na voliče ve věku 45-59 let. Zelení byli dle očekávání voleni především mladšími voliči, 13 % obdrželi od osob mladších 29 let, 8 % hlasů získali od voličů ve věku od 30 do 40 let.¹⁷⁶

V předchozím odstavci již bylo zmíněno, že v oblasti profesí, získala FPÖ polovinu svých hlasů od zástupců dělnického prostředí. Nemalé podpory se však mohla těšit i od podnikatelů, osob samostatně výdělečně činných (33 %) či penzistů (25 %). U podnikatelů byla tradičně nejoblíbenější ÖVP s 41 %, nejvíce hlasů však lidovci získali od pracovníků v zemědělství (87 %). Sociální demokraté byli nejvíce voleni penzisty a dělníky (43 a 40 %) či zaměstnanci (36 %). Pro Zelené nejvíce hlasovali lidé působící ve vzdělávacích institucích (20 %) a úředníci či příslušníci veřejných služeb (12 %).¹⁷⁷

Rozdíly byly patrné i dle dosaženého vzdělání. Zatímco dvě třetiny voličů Zelených dosáhly minimálně středoškolského vzdělání (41 % ÖVP), u FPÖ a SPÖ se podíl vyššího vzdělání nacházel na pouhých 30 %.¹⁷⁸

5.3 Role médií při rozhodování voličů

Značný prostor v médiích věnovaných předvolební kampani představoval na konci devadesátých let důležitý aspekt při ovlivňování jak stálých, tak do posledních chvil nerozhodnutých voličů. Především právě fluktuující voliči, kteří se pro jednotlivou stranu rozhodli až v závěrečné fázi předvolebního boje, přiznali značný vliv masových médií. 23 % dotazovaných potvrdilo, že výroky vrchních politiků v televizi nebo rádiu, potažmo televizní diskuse, měly velký dopad na jejich konečné rozhodnutí. Z účasti v televizním vysílání těžili zejména Svobodní, kteří v tomto ohledu obdrželi hlasy od 29 % účastníků průzkumu. Určitou účinnost vykazovaly i analýzy v tiskovinách a rozhovory v rodinách či důvěrných kruzích.¹⁷⁹

---

¹⁷⁵ FIALA, Petr. Svobodomyšlná strana Rakouska. In: DANČÁK, Břetislav a Petr FIALA, eds. Nacionalistické politické strany v Evropě. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 58.

¹⁷⁶ PLASSER, Fritz, ULRAM, Peter A. a Franz SOMMER. Nationalratswahl 1999: Transformationen des österreichischen Wahlverhaltens. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, Günther, BURKERT-DOTTOLO a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1999. Wien: Böhlau, 2000, s. 64-73.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 64-67.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 73.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 79-80.

Dále povolební průzkumy ukázaly, že 34 % dotazovaných lze označit za voliče vázané na kandidáty – největší úspěch měli zástupci SPÖ s 34 % a 31% FPÖ. Svobodní již nebyli tak úspěšní v kategorii tradičních voličů, kteří jsou spjatí s danou stranou např. na základě společných zájmů. V rámci skupiny tvořící 55 % celkového elektorátu se FPÖ s 23 % umístila až na třetím místě za oběma velkými stranami.¹⁸⁰

Podstatnou úlohu sehrál i „efekt třetí osoby“, neboť volba minimálně 5 % zúčastněných byla do jisté míry ovlivněna předvolebními průzkumy veřejného mínění.¹⁸¹

5.4 Povolební situace

Jak již bylo uvedeno v úvodu kapitoly, přestože ve volbách zvítězila SPÖ, její předseda Viktor Klima se z hlediska utvoření vládní koalice nacházel v takřka bezvýchodné situaci, neboť sociální demokraté vyloučili možnost vlády s FPÖ¹⁸². Lidovci na druhou stranu neměli zájem o znovuoobnovení velké koalice. Jako nejreálnější se tudíž poprvé v historii jevila „černo-modrá koalice“ (*Schwarz-Blau*) mezi ÖVP a FPÖ. Navíc témata Evropské unie a přistěhovalectví, která dříve obě strany názorově rozdělovala, se již nenacházela v centru politického diskursu, naopak lidovci se se Svobodnými shodovali v otázkách vstupu do NATO či penzijní reformy.¹⁸³ Přesto se objevovaly pochybnosti. Na jedné straně tábor v čele se Susanne Riess-Passerovou, jenž zastával názor, že Svobodní ještě nejsou na účast ve vládě připraveni, a tudíž by měli do příštích voleb, kdy se velká koalice definitivně rozpadne, zůstat v opozici. Haider však byl opačného názoru a trval na tom, že po 13 letech pod jeho vedením nastal čas, aby se FPÖ přesunula do vlády. Zároveň se obával postupného úbytku podpory elektorátu vzhledem ke stoupajícím volebním ziskům a chybějícího posunu vpřed.¹⁸⁴

Lidovecký předseda Wolfgang Schüssel tedy koncem ledna 2000 zahájil jednání s FPÖ a obě strany zanedlouho dosáhly konsensu. Dne 2. února 2000 odsouhlasil vznik vlády se Schüsselem v čele spolkový prezident Thomas Klestil, oba předsedové koaličních stran však museli podepsat deklaraci, kterou se zavázali k dodržování základních demokratických principů, podporování evropské integrace a distancování od xenofobie či antisemitismu. Následně se Jörg Haider rozhodl odejít z čela FPÖ, vzdal se postu spolkového vicekancléře a

---

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 79

¹⁸¹ Tamtéž, s. 81

¹⁸² Přitom Jörg Haider výrazně preferoval vládu s SPÖ z důvodů tradičně lepších vztahů třetího tábora s levicově orientovanými stranami než s katolicky-konzervativním středem. Zároveň o lidovcích pochyboval z hlediska partnerství, sociální demokraté se již v minulosti osvědčili jako důvěryhodní. Posledním důvodem byl Haiderův úsudek, že koalice s SPÖ by z mezinárodního pohledu způsobila menší pozdvižení než vláda s ÖVP. K tomu srov. PURGER, Alexander. Wolfgang Schüssel: Offengelegt. Salzburg: Ecowin Verlag, 2009, s. 84.

¹⁸³ HÖBELT, Lothar. Defiant Populist: Jörg Haider and the Politics of Austria. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2003, s. 179-180.

¹⁸⁴ PURGER, Alexander. Wolfgang Schüssel: Offengelegt. Salzburg: Ecowin Verlag, 2009, s. 83-84.

jeho nástupkyní se stala Susanne Riess-Passerová. Přestože se Haider koncentroval převážně na svoji funkci zemského hejtmána v Korutanech, i nadále měl velký vliv ve vedení strany.¹⁸⁵

Utvoření černo-modré vlády se dle očekávání nesetkalo s kladným přijetím veřejnosti. Nejen proti rasistickým a demokracii potírajícím tendencím Svobodných, ale také kvůli konzervativnímu postoji lidovců k homosexualitě či interrupci se konaly demonstrace po celém Rakousku, které vyvrcholily shromážděním 150 tisíc nespokojených občanů na vídeňském náměstí *Heldenplatz*.¹⁸⁶ Mnohem závažnější byla reakce zbylých 14 členských států EU, které na Rakousko ze stejného důvodu uvalily bilaterální sankce, jež vstoupily v platnost 4. února 2000. Ty byly zrušeny až 12. září stejného roku po zveřejnění tzv. „Zprávy tří moudrých“ mezinárodními experty na posuzování stavu demokracie a lidských práv v Rakousku.¹⁸⁷

Celkové vládní období mezi lidovci a Svobodnými nelze označit za příliš vydařené. Projevila se nezkušenost a nedostatečná personální vybavenost FPÖ, které vedly k častým vnitrostranickým výměnám ministrů. Na druhou stranu Schüssel dokázal i s nepříliš silným koaličním partnerem držet svůj kurz a zmírňováním všech konfliktů si v kombinaci s řečnickými dovednostmi vybuodoval pověst vládní stálice. Haider nadále příživoval proticizinecké akcenty, byl si vědom, že FPÖ de facto pouze slouží k udržení lidovců ve vládě a provokoval vyhlášením předčasných voleb.¹⁸⁸ Poprvé se tak stalo již v říjnu 2000, kdy Svobodní selhali v zemských volbách ve Štýrsku a Haider svého koaličního partnera obvinil z vedení negativní kampaně proti FPÖ. K Haiderovi se následně přidala i předsedkyně a vicekancléřka Riess-Passerová, když v říjnu 2001 nařkla lidovce z provádění dvojí politiky – na spolkové úrovni jsou Svobodnými koaličním partnerem, ale na zemské a komunální úrovni s nimi ostře soupeří.¹⁸⁹

Situace eskalovala v září 2002 po stranickém sjezdu FPÖ v Knittelfeldu. Své funkce v straně se rozhodli složit kromě Riess-Passerové i spolkový ministr financí Karl-Heinz

---

¹⁸⁵ HLOUŠEK, Vít. Konflikt versus konsensus: konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2008, s. 200.

¹⁸⁶ REDAKTION. Größte Demo seit Jahren: Über 20.000 protestierten gegen neue Regierung. In: Kurier [online]. 13. 1. 2018 [cit. 2019-05-02]. Dostupné z: <https://kurier.at/politik/inland/mehr-als-20-000-demonstrieren-gegen-die-neue-regierung/306.372.293>.

¹⁸⁷ HLOUŠEK, Vít. Konflikt versus konsensus: konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2008, s. 200-201.

¹⁸⁸ RATHKOLB, Oliver. Die politische Entwicklung Österreichs seit 1989. In: HEISS, Gernot et al. Tschechien und Österreich nach dem Ende des kalten Krieges: Auf getrennten Wegen ins neue Europa. Ústí nad Labem: Albis International, 2009, s. 19-20.

¹⁸⁹ HLOUŠEK, Vít. Konflikt versus konsensus: konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2008, s. 200-201.

Grasser¹⁹⁰ a předseda poslaneckého klubu Peter Westenthaler. Wolfgang Schüssel vyhlásil předčasné volby, zlanářil Grassera do ÖVP a se ziskem 42 % senzačně ovládl volby. V porovnání s předchozími volbami se tentokrát předseda ÖVP nacházel vzhledem k příznivým okolnostem v komfortní situaci. Přestože měl na výběr ze tří stran, opětovně si zvolil kooperaci s FPÖ, která tehdy dosáhla pouhých 10 %. V roce 2005 se od FPÖ odštěpila skupina okolo Jörga Haidera a založila novou stranu BZÖ (*Bündnis Zukunft Österreich*), jejíž zástupci vystřídali ve vládě Svobodné. Černo-modrá vláda (resp. černo-oranžová) skončila po sedmi letech, kdy v roce 2006 ve volbách do Národní rady zvítězila SPÖ a opětovně sestavila velkou koalici pod vedením Alfreda Gusenbauera (SPÖ).¹⁹¹

---

¹⁹⁰ Grasser figuroval v řadě skandálů. V současnosti je hlavním obžalovaným v kauze BUWOG — největším korupčním procesu v historii Rakouska. Roku 2000 rozhodla tehdejší vláda mezi ÖVP a FPÖ o privatizaci 60 000 státních bytů společnosti BUWOG (*Bauen und Wohnen GmbH*), v roce 2003 vypsala tehdejší ministr financí Karl-Heinz Grasser konkurs na nákup těchto bytů. Za částku 960 milionů € bytové jednotky odkoupilo sdružení *Raiffeisen Landesbank Oberösterreich* („Raiffeisen zemská banka Horní Rakousy“) a *Immofinanz* („Nemovitostní peněžnictví“). V roce 2009 se poprvé objevily spekulace, že Grasser měl spolu se svým přítelem Walterem Meischbergerem, lobbistou Peterem Hocheggerem a prezidentem dozorcí rady BUWOG, Ernstem Karlem Plechem obdržet provizi 10 mil. € za prozrazení důvěrných informací o výši ostatních nabídek. Roku 2016 vzneslo „Státní zastupitelství ve věcech ekonomiky a korupce“ (*Wirtschafts- und Korruptionsstaatsanwaltschaft*) obžalobu proti Grasserovi, Meischbergerovi, Hocheggerovi, Plechovi a 12 dalším osobám. V současné době probíhá rozsáhlé soudní jednání, v případě prokázání viny hrozí obžalovaným až 10 let odnětí svobody. K tomu srov. APA – Austria Press Agency. Grasser und die Causa Buwog. In: Die Presse [online] ©2019, 16. 4. 2012 [cit. 2019-05-02]. Dostupné z: <https://derstandard.at/1334530832484/Hintergrund-Grasser-und-die-Causa-Buwog>; REDAKTION; Grasser und der Buwog-Prozess: „Eine lebensbegleitende Strafe“. In: Kurier [online]. 11. 4. 2019 [cit. 2019-05-02]. Dostupné z: <https://kurier.at/politik/inland/live-vom-buwog-prozess-grasser-nimmt-zu-zeugenaussagenstellung/400463425>.

¹⁹¹ REDAKTION. Schwarz-Blau I begann unterirdisch – ein Rückblick. In: Kurier [online]. 24. 10. 2017 [cit. 2019-05-02]. Dostupné z: <https://kurier.at/politik/inland/schwarz-blau-i-begann-unterirdisch-ein-rueckblick/294.010.593>. Dosud nejpodrobnější bilance vlády ÖVP/FPÖ/BZÖ, která je nad tematický a časový rámec kvalifikační práce, přináší monografie „Die umstrittene Wende Österreich 2000-2006“ od politiků Roberta Kriechbaumera a Franze Schausbergera.

Závěr

Rok 1999 a volby do Národní rady v Rakousku představovaly průlom v dosavadním stranickém systému a po delší době konec velké koalice mezi ÖVP a SPÖ. FPÖ vedená sebevědomým lídrem Jörgem Haiderem se se ziskem 26 % odevzdaných hlasů stala druhou nejúspěšnější stranou v zemi.

Přestože se ukázalo, že Svobodní nejsou z hlediska personálních dispozic na účast ve vládě zdaleka připraveni, černo-modrá koalice nakonec setrvala po necelá dvě vládní období. Jörg Haider se již po volbách přesunul do ústraní, věnoval se funkci zemského hejtmana v Korutanech a post předsedy FPÖ a spolkového vicekancléře přepustil Susanne Riess-Passerové. I nadále si však udržoval vliv ve vedení strany. Důkazem byl rok 2005, kdy se spolu s několika dalšími členy od FPÖ odštěpil, založil novou stranu BZÖ, jejíž zástupci vystřídali ve vládě Svobodné.

Jedna z hlavních otázek bakalářské práce byla, do jaké míry se na vzestupu FPÖ podílel Jörg Haider. Moderní typ politika a výborný řečník pochopitelně sehrál určitou úlohu při oslovování řady voličů během svých výstupů v médiích, přesto nelze tvrdit, že by úspěch Svobodných byl podmíněn pouze jeho osobou. Stačí se podívat na volební výsledky BZÖ, které se ani přes Haiderovu přítomnost nemohly rovnat ziskům tehdejší FPÖ.

Skutečnost, že vzestup FPÖ probíhal na pozadí rozsáhlé proměny společnosti, může napomoci k vysvětlení tohoto úspěchu. V Rakousku převládaly na začátku devadesátých let prvky nespokojenosti s tradičními stranami či značného politického znechucení. Na základě toho začala pozvolna klesat volební účast. Když do Rakouska začalo proudit větší množství přistěhovalců, řada voličů začala vyhledávat vhodnou politickou alternativu, kterou FPÖ bezpochyby byla. V čele s Haiderem toho dokázala náležitě využít. Haider začal kritizovat vládní strany, jejich čelní představitele a systém *Proporz*. Nekompromisními proticizineckými akcenty začali Svobodní získávat voliče napříč celým politickým spektrem. Vrcholem podněcování proticizineckých nálad byla vyvolaná lidová iniciativa „*Österreich zuerst*“, jejíž některé požadavky se postupem času začaly objevovat ve vládní politice velké koalice. Symbolem proticizineckého odporu se stala akce *Lichtermeer*, v rámci které se na vídeňském náměstí Heldenplatz shromáždilo přes 250 tisíc protestujících občanů.

Samotné volby do Národní rady v roce 1999 přinesly řadu poznatků. Svobodní opětovně prokázali nejsilnější mobilizační schopnost, když uzmuli přes 300 tisíc někdejších voličů obou velkých stran. Tentokrát však elektorát tolik neoslovovala tradiční Haiderova témata devadesátých let vymezující se vůči cizincům, nýbrž odhalování skandálů a volání po

politické změně. Ačkoli FPÖ potvrdila pověst strany volené převážně muži, přiklonil se k ní tehdy i nemalý počet žen na základě vhodně zvoleného ekonomického tématu *Kinderscheck*. Značnou podporu získala strana mezi rakouskými dělníky, kteří dříve volili spíše sociální demokracii.

Zásadním poznatkem rakouských parlamentních voleb roku 1999 však byl fakt, že i na začátku 21. století se i v tak vyspělé zemi, značně poznamenané nacistickou minulostí, může prosadit nacionálně orientovaná strana s náznaky krajně pravicových tendencí.

Seznam tabulek

Tab. 1: Výsledky Svobodné strany Rakouska ve volbách do Národní rady 1949-1975.....	17
Tab. 2: Výsledky FPÖ ve volbách do Národní rady pod vedením Jörga Haidera	28
Tab. 3: Výsledky voleb do Evropského parlamentu 1999	39
Tab. 4: Výsledky voleb do zemského sněmu v Korutanech 1999	41
Tab. 5: Výsledky voleb do zemského sněmu v Tyrolsku 1999	42
Tab. 6: Výsledky voleb do zemského sněmu v Solnohradsku 1999	44
Tab. 7: Výsledky voleb do zemského sněmu ve Vorarlbersku 1999	46
Tab. 8: Výsledky voleb do Národní rady 1999	49

Seznam použité literatury a zdrojů

Odborná literatura

BAILER, Brigitte. „Ideologische Mißgeburt“ und „ordentliche Beschäftigungspolitik“. In: SICKINGER, Hubert a Michael GEHLER. Politische Affären und Skandale in Österreich: Von Mayerling bis Waldheim. Thaur – Wien - München: Kulturverlag, 1996, s. 666-697.

BAILER-GALANDA, Brigitte a Wolfgang NEUGEBAUER. Haider und „Die Freiheitlichen“ in Österreich. Berlin: Elefanten Press, 1997.

BERGER, Peter. Kurze Geschichte Österreichs im 20. Jahrhundert. Wien: WUV - Universitätsverlag, 2007.

BURKERT, Günther R. Der Landbund für Österreich. In: TÁLOS, Emerich, DACHS, Herbert, HANISCH, Ernst a Anton STAUDINGER. Handbuch des politischen Systems Österreichs: Erste Republik 1918-1933. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1985, s. 207-217.

ERMACORA, Felix. Minderheitenschule in Kärnten. In: KHOL Andreas, OFNER, Günther a Alfred STIRNEMANN, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1988. Wien: Verlag für Geschichte und Politik; München: Oldenbourg, 1989, s. 535-552.

FELDMANN, Klaus. Die Diskussion zur Asyl- und Ausländerpolitik in Österreich. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther a Alfred STIRNEMANN, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1992. Wien: Verlag für Geschichte und Politik; München: Oldenbourg, 1993, s. 457-474.

FIALA, Petr. Svobodomyšlná strana Rakouska. In: DANČÁK, Břetislav a Petr FIALA, eds, Nacionalistické politické strany v Evropě. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 53-70.

FILZMAIER, Peter. Ein Regierungsdaster: Analyse der Nationalratswahl 2008. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, HALPER, Dietmar a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 2008. Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 2009, s. 23-38.

GUTKAS, Karl. Die Zweite Republik Österreich 1945-1985, Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1985.

GEHLER, Michael. Der lange Weg nach Europa: Österreich vom Ende der Monarchie bis zur EU. Innsbruck: Studienverlag, 2003.

GEHLER, Michael. Die Zweite Republik – zwischen Konsens und Konflikt. Historischer Überblick (1914-2005). In: DACHS, Herbert, GERLICH, Peter, GOTTWEIS, Herbert, KRAMER, Helmut, LAUBER, Volkmar, MÜLLER, Wolfgang C., Emmerich TÁLOS.

Politik in Österreich. Das Handbuch. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2006, s. 35-51.

HANISCH, Ernst. Der lange Schatten des Staates: Österreichische Gesellschaftsgeschichte im 20. Jahrhundert. Wien: Ueberreuter, 1994.

HLOUŠEK, Vít. Konflikt versus konsensus: konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860-2006. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2008.

HÖBELT, Lothar. Defiant Populist: Jörg Haider and the Politics of Austria. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2003.

LUTHER, Kurt Richard. Die Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ) und das Bündnis Zukunft Österreich (BZÖ). In: Herbert Dachs, GERLICH, Peter, GOTTWEIS, Herbert, KRAMER, Helmut, LAUBER, Volkmar, MÜLLER, Wolfgang C. a Emmerich TÁLOS. Politik in Österreich: Das Handbuch. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2006, s. 364-388.

LUTHER, Kurt Richard. Friedrich Peter. In: Die Politiker: Karrieren und Wirken bedeutender Repräsentanten der Zweiten Republik. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1995, s. 435-445.

LUTHER, Kurt Richard. Norbert Steger. In: DACHS, Herbert, GERLICH Peter a Wolfgang C. MÜLLER. Die Politiker: Karrieren und Wirken bedeutender Repräsentanten der Zweiten Republik. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1995, s. 548-557.

MACK, Robert a Vinzenz STIMPFL-ABELE. Die Kärntner Landtagswahl 1999 – eine Kurzanalyse. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, BURKERT-DOTTOLO, Günther a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1999. Wien: Böhlau, 2000, s. 147-163.

MÜLLER, Wolfgang C. Alexander Götz. In: DACHS, Herbert, GERLICH Peter a Wolfgang C. MÜLLER. Die Politiker: Karrieren und Wirken bedeutender Repräsentanten der Zweiten Republik. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1995, s. 169-177.

MÜLLER, Wolfgang C., PLASSER, Fritz a Peter A. ULRAM. Schwäche als Vorteil, Stärke als Nachteil. Die Reaktion der Parteien auf den Rückgang der Wählerbindungen in Österreich. In: MAIR, Peter, MÜLLER, Wolfgang C. a Fritz PLASSER. Parteien auf komplexen Wählermärkten: Reaktionsstrategien politischer Parteien in Westeuropa. Wien: Signum Verlag, 1999, s. 201-245.

NEUWIRTH, Erich. Wählerstromanalyse der Nationalratswahl 1999. In: Austrian Journal of Statistics, 28 (2), s. 89-94.

NICK, Rainer a Herwig ORTNER. Die Tiroler Landtagswahl vom 7. März 1999. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, BURKERT-DOTTOLO, Günther a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1999. Wien: Böhlau, 2000, s. 185-199.

PELINKA, Anton. Karl Renner. In: DACHS, Herbert, GERLICH Peter a Wolfgang C. MÜLLER. Die Politiker: Karrieren und Wirken bedeutender Repräsentanten der Zweiten Republik. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1995, s. 485-493.

PELINKA, Anton. Kurt Waldheim. In: DACHS, Herbert, GERLICH Peter a Wolfgang C. MÜLLER. Die Politiker: Karrieren und Wirken bedeutender Repräsentanten der Zweiten Republik. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1995, s. 586-593.

PLASSER, Fritz. Parteien unter Stress: Zur Dynamik der Parteiensysteme in Österreich, der Bundesrepublik Deutschland und den Vereinigten Staaten. Wien – Köln – Graz: Böhlau, 1987.

PLASSER, Fritz a Peter A. ULRAM. Bürger und Politik in Österreich. In: GABRIEL, Oscar W. a Fritz PLASSER. Deutschland, Österreich und die Schweiz im neuen Europa: Bürger und Politik. Baden-Baden: Nomos, 2010, s. 147-216.

PLASSER, Fritz a Peter A. ULRAM. Das Jahr der Wechselwähler: Wahlen und Neustrukturierung des österreichischen Parteiensystems 1986. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther a Alfred STIRNEMANN. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1986. Wien: Verlag für Geschichte und Politik; München: Oldenbourg, 1987, s. 31-80.

PLASSER, Fritz, ULRAM, Peter A. a Franz SOMMER. Europawahlen oder Testwahlen? Analyse der Wahlen zum Europäischen Parlament 1999. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, BURKERT-DOTTOLO, Günther a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1999. Wien: Böhlau, 2000, s. 89-118.

PLASSER, Fritz, ULRAM, Peter A. a Franz SOMMER. Nationalratswahl 1999: Transformationen des österreichischen Wahlverhaltens. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, BURKERT-DOTTOLO, Günther a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1999. Wien: Böhlau, 2000, s. 49-87.

PURGER, Alexander. Wolfgang Schüssel: Offengelegt. Salzburg: Ecowin Verlag, 2009.

RATHKOLB, Oliver. Die politische Entwicklung Österreichs seit 1989. In: HEISS, Gernot, KRÁLOVÁ, Kateřina, PEŠEK, Jiří a Oliver RATHKOLB. Tschechien und Österreich nach dem Ende des kalten Krieges: Auf getrennten Wegen ins neue Europa. Ústí nad Labem: Albis International, 2009, s. 13-32.

- RATHKOLB, Oliver. Die Zweite Republik (seit 1945). In: LACKNER, Christian, MAZOHL, Brigitte, POHL, Walter, RATHKOLB, Oliver a Thomas WINKELBAUER. Geschichte Österreichs. Stuttgart: Reclam, 2015, s. 525-594.
- REITERER, Albert F. Gesellschaft in Österreich: Sozialstruktur und Sozialer Wandel. Wien: WUV - Universitätsverlag, 1995.
- ROSENBERGER, Sieglinde. Politische Parteien – Dynamiken, Wandel, Erosionen. In: HEISS, Gernot et al. Tschechien und Österreich nach dem Ende des kalten Krieges: Auf getrennten Wegen ins neue Europa. Ústí nad Labem: Albis International, 2009, s. 71-87.
- ULRAM, Peter A. Bundespräsidentenwahlen 2016: Politische Einstellungen und Motive der Wähler, regionale Trends und Wählerströme. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, HALPER, Dietmar a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 2016. Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 2017, s. 3-35.
- ULRAM, Peter A. Ein verspielter Sieg und eine siegreiche Zeitungspartei – zur Analyse der Nationalratswahl 2008. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, HALPER, Dietmar a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 2008. Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 2009, s. 3-21.
- VALANDRO, Franz. Die Vorarlberger Landtagswahl 1999 – Eine politikwissenschaftliche Analyse. In: Montfort. Zeitschrift für Geschichte, Heimat- und Volkskunde Vorarlbergs, 4/1994. Dornbirn: Vorarlberger Verlagsanstalt, 1999, s. 394-399.
- VIERTLER, Sieghard a Herwig ORTNER. Regierungsgewinne und Oppositionsverluste. Atypische Muster am Salzburger Wahlsonntag. Analyse der Salzburger Landtagswahl. In: KHOL, Andreas, OFNER, Günther, BURKERT-DOTTOLO, Günther a Stefan KARNER, eds. Österreichisches Jahrbuch für Politik 1999. Wien: Böhlau, 2000, s. 165-183.
- VOCELKA, Karl. Geschichte Österreichs: Kultur – Gesellschaft - Politik. München: Wilhelm Heyne, 2002.
- WANDRUZSKA, Adam. Österreichs politische Struktur: Die Entwicklung der Parteien und politischen Bewegungen. In: BENEDIKT, Heinrich, eds. Geschichte der Republik Österreich. Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1954, s. 289-486.
- WOLKENSTEIN, Fabio. Austria. In: HOKOVSKÝ, Radko a Jiří KOPAL, eds. Politics and Policies of Integration in Austria, Hungary, Czechia, Denmark and at the EU Level. Brno: League of Human Rights; Praha: European Values Think-Tank, 2013, s. 22-49.

Internetové zdroje

APA – Austria Press Agency. Grasser und die Causa Buwog. In: Die Presse [online] ©2019, 16. 4. 2012 [cit. 2019-05-02]. Dostupné z: <https://derstandard.at/1334530832484/Hintergrund-Grasser-und-die-Causa-Buwog>.

APA – Austria Press Agency. Hofer wirbt mit Klestils “Macht braucht Kontrolle“. In: Die Presse [online]. ©2019, 24. 8. 2016 [cit. 2019-04-15]. Dostupné z: <https://diepresse.com/home/politik/bpwahl/5074138/Hofer-wirbt-mit-Klestils-Macht-braucht-Kontrolle>.

APA – Austria Press Agency. Koalition mit FPÖ: Kaiser macht Kompromissvorschlag. In: Die Presse [online]. ©2019, 3. 5. 2016 [cit. 2019-03-28]. Dostupné z: https://diepresse.com/home/politik/innenpolitik/4980880/Koalition-mit-FPOe_Kaiser-macht-Kompromissvorschlag.

APA – Austria Press Agency. Zeitgeschichtetag: Erster FPÖ-Chef Reinthaller “überzeugter Nazi” mit Anpassungsfähigkeit. In: Die Presse [online]. ©2019, 5. 4. 2018 [cit. 2019-02-12]. Dostupné z: https://diepresse.com/home/zeitgeschichte/5400472/Zeitgeschichtetag_Erster-FPOeChef-Reinthaller-ueberzeugter-Nazi.

ASAMER, Florian. 1986: Das Jahr in dem alles seinen Anfang nahm. In: Die Presse [online]. ©2019, 23. 4. 2016 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: https://diepresse.com/home/innenpolitik/bpwahl/4973628/1986_Das-Jahr-in-dem-alles-seinen-Anfang-nahm?_vl_backlink=%252Fhome%252Findex.do.

Dr. Kurt Steyrer. In: Österreichisches Parlament [online]. ©2019, 17. 7. 2007 [cit. 2019-03-25]. Dostupné z: https://www.parlament.gv.at/WWER/PAD_01857/index.shtml.

Einfach menschlich FPÖ. Mieten gesenkt. Strompreis gesenkt. Kinderscheck kommt. Einer, dessen Wort zählt. Volební program Svobodné strany Rakouska 1999 [online]. [cit. 2019-05-04]. Dostupné z: https://manifesto-project.wzb.eu/down/originals/42420_1999.pdf.

KURTH, Alexandra a Bernd WEIDINGER. Burschenschaften: Geschichte, Politik und Ideologie. In: Bundeszentrale für politische Bildung [online]. 26. 9. 2017 [cit. 2019-03-11]. Dostupné z:

<https://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtsextremismus/256889/burschenschaften>.

Liste der Volksabstimmungen. In: Bundesministerium für Inneres [online]. [cit. 2019-03-22]. Dostupné z: <https://www.parlament.gv.at/PERK/BET/VOLKAB/ListeVOLKAB.shtml>.

Nationalratswahl 1999. In: Bundesministerium für Inneres [online]. [cit. 2019-04-30]. Dostupné z:

https://www.bmi.gv.at/412/Nationalratswahlen/Nationalratswahl_1999/start.aspx#pk_02

Nationalratswahl 1999. In: SORA/ISA. Institut für Strategieanalysen [online]. [cit. 2019-05-01]. Dostupné z: <https://www.sora.at/themen/wahlverhalten/wahlanalysen/nrw99.html>.

PÖLL, Regina. 20 Jahre Lichtermeer. Vom „emotionalen Moment“ zum Rechtsruck. In: Die Presse [online]. ©2019, 1. 2. 2013 [cit. 2019-04-11]. Dostupné z: https://diepresse.com/home/politik/innenpolitik/1340141/Lichtermeer_Vom-emotionalen-Moment-zum-Rechtsruck.

Postenschacher. In: educalingo [online]. ©2019 [cit. 2019-04-28]. Dostupné z: <https://educalingo.com/de/dic-de/postenschacher>.

REDAKTION. Ergebnisse der Landtagswahlen seit 1945. Der Standard [online]. ©2019, 23. 6. 2008 [cit. 2019-04-19]. Dostupné z: <https://derstandard.at/3366946/Ergebnisse-der-Landtagswahlen-seit-1945>.

REDAKTION. Grasser und der Buwog-Prozess: “Eine lebensbegleitende Strafe“. In: Kurier [online]. 11. 4. 2019 [cit. 2019-05-02]. Dostupné z: <https://kurier.at/politik/inland/live-vom-buwog-prozess-grasser-nimmt-zu-zeugenaussagen-stellung/400463425>

REDAKTION. Größte Demo seit Jahren: Über 20.000 protestierten gegen neue Regierung. In: Kurier [online]. 13. 1. 2018 [cit. 2019-05-02]. Dostupné z: <https://kurier.at/politik/inland/mehr-als-20-000-demonstrierten-gegen-die-neue-regierung/306.372.293>.

REDAKTION. Schwarz-Blau I begann unterirdisch – ein Rückblick. In: Kurier [online]. 24. 10. 2017 [cit. 2019-05-02]. Dostupné z: <https://kurier.at/politik/inland/schwarz-blau-i-begann-unterirdisch-ein-rueckblick/294.010.593>.

ROTTENBERG, Thomas. Politik und Komik: Zum 80er von Richard Lugner. In: Der Standard [online]. ©2019, 8. 10. 2012 [cit. 2019-04-24]. Dostupné z: <https://derstandard.at/1348285326517/Politik-und-Komik-Zum-80er-von-Richard-Lugner>.

SCHLÖGL, Johannes. FPÖ nennt Wiener Wahlkampf-Schwerpunkte. In: APA-OTS [online]. ©1997-2019, 10. 8. 1999 [cit. 2019-04-24]. Dostupné z: https://www.ots.at/presseaussendung/OTS_19990810_OTS0092/fpoe-nennt-wiener-wahlkampf-schwerpunkte.

Wahlbeteiligung bei den Salzburger Landtagswahlen. In: Wahlbeteiligung [online]. ©2006, [cit. 2019-04-20]. Dostupné z: <http://www.wahlbeteiligung.at/salzburg-wahlen.html>.

Wahlbeteiligung bei den Vorarlberger – Wahlen. In: Wahlbeteiligung [online]. ©2006, [cit. 2019-04-22]. Dostupné z: <http://www.wahlbeteiligung.at/vorarlberg-wahlen.html>.

20 Jahre Lichtermeer. In: ORF [online]. 20. 1. 2013 [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: <https://oesterreich.orf.at/stories/2567688/>.